МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«ВИХОВАННЯ ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ПОЕЗІЇ Т. ШЕВЧЕНКА»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0123-з
спеціальності: 012 «Дошкільна освіта»
освітньо-професійної програми «Дошкільна освіта»
К. О. Шкурко

Керівник: к. пед. н., кафедри дошкільної та початкової освіти, доцент _____ Н. В. Вахняк

Рецензент: доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, к. пед. н., доцент _____ С. В. Сиваш

Запоріжжя
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 012 «Дошкільна освіта»
Освітньо-професійна програма «Дошкільна освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____

«____» _____20__ року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Шкурко Катерині Олександрівні

1. Тема роботи: «Виховання звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами поезії Т. Шевченка»
керівник роботи Вахняк Надія Вікторівна, кандидат педагогічних наук, доцент
затверджені наказом ЗНУ від «24» вересня 2024 року № 1447-с

2. Строк подання студентом роботи: 01 грудня 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали педагогічної практики, курсових робіт

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): проаналізувати дефініцію й сутнісне наповнення ключового поняття «звукова культура мовлення»; розкрити роль та завдання звукової культури мовлення у загальному розвитку дитини; визначити особливості звуковимови дітей дошкільного віку; обґрунтувати методику виховання звукової культури мовлення старших дошкільників засобами поетичних творів Т. Шевченка; розробити методичні рекомендації для педагогів щодо виховання звукової культури мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами поезії Т. Шевченка.

5. Перелік графічного матеріалу: 7 рисунків, 1 таблиця

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Вахняк Н. В.	04.03.24 р.	04.03.24 р.
Розділ 1	Вахняк Н. В.	08.04.24 р.	08.04.24 р.
Розділ 2	Вахняк Н. В.	10.06.24 р.	10.06.24 р.
Висновки	Вахняк Н. В.	09.09.24 р.	09.09.24 р.
Додатки	Вахняк Н. В.	21.10.24 р.	21.10.24 р.

7. Дата видачі завдання: 02.03.23 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Збір та систематизація матеріалу	лютий	виконано
2.	Написання вступу	березень	виконано
3.	Написання першого розділу	квітень-травень	виконано
4.	Написання другого розділу	червень	виконано
5.	Написання висновків	вересень	виконано
6.	Оформлення додатків	жовтень	виконано
7.	Оформлення роботи, рецензування	листопад	виконано
8.	Захист	грудень	

Студент _____ Шкурко К. О.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Вахняк Н. В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Вахняк Н. В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 76 с., 7 рисунків, 1 таблиця, 72 джерела, 4 додатка.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати вплив поезії Т. Шевченка на виховання звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку та розробити методичні рекомендації для педагогів щодо виховання звукової культури мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами поезії Т. Шевченка.

Об’єкт дослідження: процес виховання звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Предметом дослідження є використання поезії Т. Шевченка для виховання звукової культури мовлення у дітей старшого дошкільного віку.

Методи дослідження: загальні методи наукового пізнання – діалектичний і логічний методи пізнання, абстрагування, аналіз і синтез, індукція й дедукція при обґрунтуванні методики виховання звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами поезії Т. Шевченка; методи теоретичного дослідження – педагогічний аналіз філософської, психологічної, педагогічної літератури, нормативно-правових документів та узагальнення отриманої інформації з метою розкрити роль та завдання звукової культури мовлення у загальному розвитку дитини й визначити особливості звуковимови дітей.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що визначено й науково обґрунтовано методичні аспекти виховання звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами поезії Т. Шевченка.

Практичне значення роботи полягає в розробці методичних рекомендацій для педагогів щодо виховання звукової культури мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами поезії Т. Шевченка.

Галузь використання: заклади дошкільної освіти.

ЗВУКОВА КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ, ВИХОВАННЯ, ДІТИ, СТАРШИЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК, ЗАСОБИ, ПОЕЗІЯ, Т. ШЕВЧЕНКО.

SUMMARY

Shkurko K. O. Education of Sound Culture of Speech of Children of Preschool Age by Means of T. Shevchenko's Poetry

The qualification work consists of an introduction, two parts, conclusions, a list of references from 72 sources, 7 figures, 1 table, and three appendices.

The relevance of the research topic "Education of the sound culture of speech of children of senior preschool age using the poetry of T. Shevchenko" lies in the need to form a high level of speech culture in preschool children, which is a key stage in their development as communicative individuals. Taking into account the peculiarities of the psycholinguistic development of children of senior preschool age, the use of poetic works by T. Shevchenko is an effective means of influencing the improvement of pronunciation, the development of phonemic hearing, intonational expressiveness, and rhythmic organization of speech.

The purpose of the study is to theoretically substantiate the influence of T. Shevchenko's poetry on the education of the sound culture of speech of children of senior preschool age and to develop methodological recommendations for teachers on the education of the sound culture of speech in children of senior preschool age using the poetry of T. Shevchenko.

The research tasks:

1) to analyze the definition and essential content of the key concept of "sound culture of speech";

2) to reveal the role and tasks of sound culture of speech in the general development of the child;

3) to determine the features of sound pronunciation of preschool children;

4) to substantiate the methodology of educating the sound culture of speech of older preschoolers using the poetic works of T. Shevchenko;

5) to develop methodological recommendations for teachers on the education of sound culture of speech in children of senior preschool age using the poetry of

T. Shevchenko.

Object of research: the process of educating the sound culture of speech of children of senior preschool age.

The subject of research is the use of T. Shevchenko's poetry to educate the sound culture of speech of children of senior preschool age.

The Part 1 "Theoretical foundations of the education of the sound culture of speech of preschool children" the definition and essential content of the key concept "sound culture of speech" are analyzed; the role and tasks of the sound culture of speech in the general development of the child are revealed; the peculiarities of the sound pronunciation of preschool children are determined.

The Part 2 "Methodological aspects of educating the sound culture of speech of children of senior preschool age using the poetry of T. Shevchenko" the methodology of educating the sound culture of speech of senior preschoolers using the poetic works of T. Shevchenko is substantiated; methodological recommendations for teachers on educating the sound culture of speech of children of senior preschool age using the poetry of T. Shevchenko are developed.

The results obtained can be used by teachers of preschool educational institutions.

Keywords: sound culture of speech, education, children, senior preschool age, means, poetry, T. Shevchenko.

ЗМІСТ

Вступ……..... 8
Розділ 1. Теоретичні основи виховання звукової культури мовлення дітей дошкільного віку……..... 12
1.1. Дефініція й сутнісне наповнення ключового поняття «звукова культура мовлення»……..... 12
1.2. Роль та завдання звукової культури мовлення у загальному розвитку дитини ……..... 29
1.3. Особливості звуковимови дітей дошкільного віку ……..... 40
Розділ 2. Методичні аспекти виховання звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами поезії Т. Шевченка…….. 54
2.1. Методика виховання звукової культури мовлення старших дошкільників засобами поетичних творів Т. Шевченка ……..…….. 54
2.2. Методичні рекомендації для педагогів щодо виховання звукової культури мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами поезії Т. Шевченка……..... 67
Висновки……..……..... 82
Список використаних джерел……..... 85
Додатки……..... 92

ВСТУП

Мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку є одним з ключових напрямків сучасної дошкільної освіти, оскільки він має прямий вплив на формування загальної комунікативної компетентності, що є основою для подальшого навчання та соціалізації дитини. Педагоги закладів дошкільної освіти, у тісній співпраці з батьками, повинні забезпечити всебічний і гармонійний розвиток мовленнєвих навичок дітей, адже вчасне виявлення та корекція мовленнєвих труднощів є запорукою успішної інтеграції дитини у соціум. Якщо ж мовленнєві проблеми не будуть усунуті на ранніх етапах, це може призвести до розвитку низького рівня соціальної компетентності, що в подальшому негативно позначиться на міжособистісних взаєминах дитини, її здатності до ефективного спілкування та успішності в різних видах діяльності. Окремої уваги заслуговує ситуація, коли причиною комунікативних труднощів є мовленнєві порушення, оскільки вони можуть істотно обмежити можливості дитини у встановленні соціальних контактів, а також стати перешкодою на шляху до її повноцінного психічного та емоційного розвитку. Відомо, що дефекти вимови звуків, якщо їх не коригувати вчасно, не лише ускладнюють комунікацію, але й створюють бар’єри для розвитку когнітивних та соціальних навичок, що вкрай важливо на етапі дошкільного виховання.

Одним із найбільш дієвих засобів розвитку мовленнєвих навичок є поезія, зокрема творчість Т. Шевченка. Вона має великий потенціал для формування мовної культури завдяки емоційному багатству, образній виразності, ритмічній організації та різноманіттю звукових елементів. Літературні твори Шевченка не лише передають глибокий зміст, а й містять виразні мовні засоби, які сприяють розвитку фонематичного слуху, вдосконаленню вимови та формуванню правильної інтонації в дітей. Враховуючи цей потенціал, важливим є дослідження можливостей використання поезії Т. Шевченка для виховання звукової культури мовлення у дітей старшого дошкільного віку.

Питання виховання звукової культури мовлення дошкільників стало предметом досліджень багатьох вчених, серед яких представники різних наукових напрямів, зокрема класики дошкільної педагогіки (Є. Аркін, Є. Водовозова, С. Русова, Є. Тихеєва), фізіологи (О. Іванов-Смоленський, М. Красногорський, І. Павлов), психологи (Л. Виготський, Д. Ельконін, М. Жинкін, Р. Левіна, О. Леонтьєв, М. Швачкін), педагоги (М. Кольцова, Г. Ляміна, О. Максаков, С. Русова, М. Фомічова та ін.), лінгвісти (В. Бельтюков, О. Гвоздєв), а також методисти (В. Городілова, О. Жильцова, Є. Радіна). Вони зробили значний внесок у вивчення різних аспектів мовленнєвого розвитку дошкільників, зокрема важливості розвитку звукової культури як базового компонента комунікативної компетентності дитини.

Процес виховання звукової культури мовлення дітей дошкільного віку знайшов детальне висвітлення в наукових працях численних дослідників, серед яких А. Богуш, О. Бавольська, В. Бенера, Л. Березовська, В. Борова, Н. Гавриш, Н. Журова, Л. Іщенко, К. Крутій, Н. Маліновська, І. Марченко, О. Трифонова, Л. Швірник та інші вчені, які зробили вагомий внесок у вивчення та теоретичне обґрунтування методичних підходів до розвитку мовленнєвих навичок у дітей.

Актуальність і важливість дослідження на законодавчому рівні підтверджується Законами України «Про освіту» (2017), «Про дошкільну освіту» (2021), Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. (2013), Державний стандарт дошкільної освіти України (БКДО, 2021) та інші нормативно-правові документи, які акцентують увагу на необхідності розвитку мовленнєвої компетентності дітей з раннього віку.

Отже, актуальність окресленої проблеми, її важливість для теорії та недостатній рівень розробленості щодо практики виховання обумовили вибір теми кваліфікаційної роботи: «Виховання звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами поезії Т. Шевченка».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати вплив поезії Т. Шевченка на виховання звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку та розробити методичні рекомендації для педагогів щодо виховання звукової

культури мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами поезії Т. Шевченка.

Відповідно до мети дослідження було визначено такі завдання:

– проаналізувати дефініцію й сутнісне наповнення ключового поняття «звукова культура мовлення»;

– розкрити роль та завдання звукової культури мовлення у загальному розвитку дитини;

– визначити особливості звуковимови дітей дошкільного віку;

– обґрунтувати методику виховання звукової культури мовлення старших дошкільників засобами поетичних творів Т. Шевченка;

– розробити методичні рекомендації для педагогів щодо виховання звукової культури мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами поезії Т. Шевченка.

Об’єкт дослідження: процес виховання звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Предметом дослідження є використання поезії Т. Шевченка для виховання звукової культури мовлення у дітей старшого дошкільного віку.

Для розв’язання поставлених завдань було застосовано наступні методи дослідження: загальні методи наукового пізнання – діалектичний і логічний методи пізнання, абстрагування, аналіз і синтез, індукція й дедукція при обґрунтуванні методики виховання звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами поезії Т. Шевченка; методи теоретичного дослідження – педагогічний аналіз філософської, психологічної, педагогічної літератури, нормативно-правових документів та узагальнення отриманої інформації з метою розкрити роль та завдання звукової культури мовлення у загальному розвитку дитини й визначити особливості звуковимови дітей.

Використані методи забезпечили комплексне пізнання предмета дослідження, дали можливість якісно проаналізувати науково-теоретичні дані.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що визначено й науково обґрунтовано методичні аспекти виховання звукової культури мовлення дітей

старшого дошкільного віку засобами поезії Т. Шевченка.

Практичне значення роботи полягає в розробці методичних рекомендацій для педагогів щодо виховання звукової культури мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами поезії Т. Шевченка.

Результати дослідження можуть бути використані педагогами закладів дошкільної освіти щодо виховання звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами поезії Т. Шевченка.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Дефініція й сутнісне наповнення ключового поняття «звукова культура мовлення»

Виховання звукової культури мовлення є одним із ключових напрямків мовленнєвого розвитку дитини на ранніх етапах її становлення, оскільки цей період є найбільш сприятливим для закладання основ правильного і чіткого мовлення. Саме в дошкільному віці, коли мовні механізми перебувають на етапі інтенсивного формування, є можливість коригувати звуковимовні порушення, запобігати виникненню мовленнєвих дефектів і сприяти розвитку фонематичного слуху. Враховуючи високий рівень пластичності нервової системи дітей цього віку, своєчасне впровадження корекційно-розвивальних заходів дозволяє забезпечити належну вимову, а також сформувати стійкі навички правильної звукової артикуляції, що є основою для подальшого розвитку мовлення, комунікативних здібностей та інтелектуальної активності дитини.

Термін «звукова культура мовлення» є важливою складовою категоріального апарату дошкільної лінгводидактики, оскільки він охоплює сукупність навичок і вмінь, що забезпечують правильну, чітку та виразну артикуляцію звуків у процесі мовленнєвої діяльності. Це поняття інтегрує в собі як фонетичні, так і фонематичні аспекти мовленнєвого розвитку дитини, охоплюючи вимову окремих звуків, інтонаційні характеристики мовлення, а також здатність до правильного сприйняття та диференціації звуків.

У контексті дошкільної лінгводидактики звукова культура мовлення вивчається через призму формування мовленнєвих навичок у дітей дошкільного віку, що сприяє розвитку їхньої комунікативної компетенції,

формуванню адекватних мовленнєвих уявлень і забезпеченню належного рівня мовної виразності на всіх етапах розвитку. Це поняття є основою для побудови корекційно-розвивальних програм, які спрямовані на усунення порушень звуковимови та покращення загальної мовленнєвої активності дітей.

Процес виховання звукової культури мовлення у дітей дошкільного віку є предметом досліджень багатьох науковців, чия діяльність значно сприяла розвитку теоретичних засад цієї важливої складової мовленнєвого розвитку. Зокрема, в роботах таких вчених, як А. Богуш, О. Бавольська, Л. Березовська, В. Борова, Н. Журова, Л. Іщенко, Н. Маліновська, І. Марченко, О. Трифонова, Л. Швірник та інших, детально розглядаються різні аспекти виховання звукової культури мовлення, зокрема теоретичні основи, методи та педагогічні технології, спрямовані на формування правильних артикуляційних і фонематичних навичок у дітей дошкільного віку.

Науковці, аналізуючи різноманітні підходи до виховання звукової культури, виділяють ключові компоненти цього процесу, зокрема розвиток фонематичного слуху, артикуляційної моторики та звукової пам’яті, що є основою для формування у дітей правильних звукових уявлень і здатності до адекватної мовленнєвої комунікації. Крім того, особливу увагу дослідники приділяють розробці спеціальних програм і методичних рекомендацій для педагогів, що дозволяють системно і послідовно підходити до розвитку цієї важливої складової мовленнєвого розвитку у дошкільному віці.

Проблему виховання звукової культури мовлення дітей дошкільного віку досліджували численні радянські вчені, серед яких важливу роль відіграють представники класичної дошкільної педагогіки, такі як Є. Водовозова, М. Жинкін, С. Русова, В. Сухомлинський, Є. Тихеєва, К. Ушинський та інші, у психології – Л. Виготський, Д. Ельконін, Р. Левіна, О. Леонтьєв, О. Лурія, М. Швачкін, у лінгвістиці – В. Бельтюков, О. Гвоздєв та інші. Їх наукові дослідження заклали основи розвитку мовлення у дітей, підкреслюючи важливість раннього оволодіння звуковими компонентами мови, що є необхідним етапом у формуванні загальної мовленнєвої компетенції. Вчені

акцентували увагу на тому, що вивчення та правильне використання звуків, інтонацій та акцентуації є ключовими факторами для розвитку не лише мовних, а й когнітивних навичок дітей, що суттєво впливають на їх подальшу навчальну діяльність і соціалізацію. Звукова культура мовлення є важливою складовою загальної мовленнєвої культури особистості. Формування звукової культури мовлення здійснюється в процесі розвитку мовлення у ранньому та дошкільному віці.

Термін «звукова культура мовлення» здебільшого застосовується в контексті дошкільної лінгводидактики. Дослідження в цій галузі наголошують на важливості комплексного підходу до виховання звукової культури мовлення, що включає не лише вправи на звукове сприйняття та вимову, але й розвиток умінь правильно будувати звукові образи, розпізнавати та диференціювати звуки мови, а також формувати навички чіткої артикуляції [7; 13; 14].

З позиції О. Бавольської, «звукова культура мовлення» – це складова загальної мовленнєвої культури людини, уміння правильно користуватися всіма мовними засобами, зокрема, інтонацією, лексичним запасом, граматичними формами [3, с. 49]. У своїх напрацюваннях Л. Березовська, зазначає, що «звукова культура мовлення» – це правильна й чітка вимова всіх звуків рідної мови відповідно до фонетичних та орфоепічних норм, правильна дикція, темп, тембр та сила голосу, мовленнєве дихання, інтонаційна виразність мовлення, розвинений фонематичний слух [8, с. 236].

За визначенням Л. Іщенко, звукова культура мовлення включає чітку артикуляцію звуків рідної мови, дотримання фонетичних та орфоепічних норм, правильне мовленнєве дихання, контроль за силою голосу, темпом мовлення, розвиток фонематичного слуху, а також використання інтонаційних засобів виразності, таких як наголоси, логічні паузи, ритм, тембр і мелодика [33]. Це комплексне явище, що охоплює не тільки фізіологічні аспекти, як артикуляція та дихання, а й когнітивні процеси, такі як фонематичний слух, який забезпечує правильне сприймання та відтворення звуків.

Як зазначає В. Борова [26, с. 8] «звукова культура мовлення» – це

правильна артикуляція та вимова звуків, слів і фраз рідної мови; володіння мовним диханням, фонематичним слухом, інтонаційною виразністю мовлення. Звукова культура передбачає розвиток фонематичного слуху, який дозволяє точно розпізнавати та відтворювати звуки мови, а також володіння інтонаційною виразністю, яка включає здатність правильно використовувати наголоси, паузи, темп, ритм і тембр для підвищення ефективності та емоційного забарвлення мовлення. Звукова культура мовлення не лише забезпечує точність і зрозумілість у спілкуванні, але й сприяє розвитку мовленнєвої виразності, що важливо для успішної соціальної адаптації та інтеграції в різних комунікативних середовищах.

За концепцією І. Марченко, поняття «звукова культура мовлення» є досить складним і широким, воно включає в себе фонетичну та орфоепічну правильність мовлення, виразність його та чітку дикцію [43, с. 134].

У своїх дослідженнях О. Трифонова феномен «звукова культура мовлення» трактує як здатність дитини до правильної та чіткої артикуляції і вимови звуків, слів і фраз рідної мови, а також володіння мовним диханням, певним рівнем розвитку фонематичного слуху та інтонаційної виразності. До основних чинників звукової культури мовлення належать: чітка артикуляція звуків рідної мови, правильна фонематична і орфоепічна вимова, мовне дихання, дикція, сила голосу, темп і тембр мовлення, фонематичний слух, а також використання засобів інтонаційної виразності [63].

З точки зору Л. Швірник феномен «звукова культура мовлення», тлумачить не лише з позиції правильної й чіткої вимови всіх звуків рідної мови, правильний наголос, але й уміння користуватися силою голосу, правильним темпом, інтонацією, виразністю мови, мовленнєвим диханням та сформованим фонематичним слухом [71, с. 4]. Тому звукова культура мовлення є важливим аспектом комунікації, що забезпечує точність, емоційну виразність і зрозумілість висловлювань у різних комунікативних ситуаціях.

У палітрі доробок сучасних науковців (А. Богуш, Н. Маліновська) сутність поняття «звукова культура мовлення» розглядається більш широко, які

деталізують його як багатокомпонентне явище, складниками якого є фонетична й орфоепічна правильність мовлення: чітка артикуляція (вимова) звуків і звукосполучень у словах, слів у реченнях, мовленнєве дихання, інтонаційні засоби виразності (сила і висота голосу, тембр і темп мовлення, фонематичний слух) [21, с. 111]. Нам імпонує думка А. Богуш, яка стверджує результатом роботи над звуковою стороною мовлення є формування звукової культури, яка охоплює сукупність навичок правильного усного мовлення, що відповідають нормам літературної мови та вимогам конкретних ситуацій комунікації [14]. Цей процес передбачає не лише розвиток здатності до правильної вимови звуків і слів, а й адаптацію мовлення до різних соціальних контекстів. Звукова культура мовлення включає такі підструктури, як мовленнєвий слух, який забезпечує точне сприймання і відтворення звуків, а також культуру мовлення, що визначає загальний рівень мовленнєвих навичок, таких як дикція, інтонація, темп, і виразність. Вони сприяють ефективній комунікації та розвитку мовленнєвої виразності в різних комунікативних ситуаціях.

У навчальних посібниках для вищих навчальних закладів, таких як роботи О. Лещенка, О. Максакова, О. Соловйової, Є. Сухенка, М. Фомічової та інших, звукова культура мовлення розглядається як комплексний феномен, що включає фонетично правильну і чітку вимову звуків рідної мови, а також орфоепічно коректне відтворення слів та фраз. Це досягається через правильне використання мовних засобів, таких як наголос, інтонація, паузи та темп мовлення, що відповідають нормам літературної вимови.

Важливим елементом є чітка дикція, що забезпечує зрозумілість і точність у передачі інформації, а також розвинений фонематичний слух, який дозволяє правильно сприймати і відтворювати звукові одиниці мови. Крім того, звукова культура мовлення включає навички контролю за мовленнєвим диханням, яке впливає на ритмічність і рівномірність мовлення, а також здатність регулювати силу голосу, що забезпечує його оптимальне використання в різних комунікативних ситуаціях. Не менш важливою складовою є інтонаційна виразність мовлення, що дозволяє адекватно

передавати емоційне забарвлення, логічні акценти та змістовні акценти в процесі мовлення. Таким чином, звукова культура мовлення виступає важливим фактором ефективної комунікації, що забезпечує точність, емоційну виразність та адекватність у спілкуванні.

Теоретичними основами формування звукової культури мовлення є вивчення мовознавства, зокрема вивчення «Фонетики» як наукової галузі лінгвістики, що зосереджена на аналізі звуків мовлення і фонем. Фонетика є розділом мовознавства, який досліджує звукову систему мови, зокрема її артикуляційні, акустичні та функціональні характеристики. Основним об’єктом фонетики є вивчення звуків мови, їх взаємозв’язку та впливу на структуру складів і слів, а також їх ролі в системах наголосу, інтонації та ритму [5; 7; 13]. Крім того, фонетика аналізує звукову будову мовних одиниць і їх функціональні особливості у контексті мовної комунікації.

Фонетика вивчає звуки як основні одиниці мовлення, які не мають самостійного значення, проте набувають його, коли стають складовими частинами граматичних і лексичних одиниць. Звуки мови функціонують як елементи системи, що сприяють розрізненню лексичних і граматичних одиниць, що є необхідними для передачі змісту і структури висловлювань. Таким чином, розуміння фонетичних аспектів мовлення є ключовим для розвитку звукової культури, оскільки вони забезпечують правильну артикуляцію, інтонацію, акцентуацію та чіткість у мовленнєвому процесі, що, в свою чергу, має значний вплив на ефективність комунікації в різних соціокультурних контекстах [23].

Фонетика має суттєве практичне значення, оскільки теоретичні засади фонетичної науки є необхідними для розробки ефективних методик формування звукової культури мовлення у дітей. Оволодіння принципами артикуляції звуків, закономірностями їх сполучуваності та чергування є важливим аспектом у процесі навчання. Знання фонетичних правил і законів надає можливість педагогам організовувати педагогічний процес у дошкільних закладах таким чином, щоб забезпечити ефективне засвоєння дітьми навичок

правильної звукової культури мовлення.

Фонеми втілюються у звукових одиницях мовлення. Згідно з дослідженнями вчених (А. Богуш, Н. Гавриш), звуки мовлення розглядаються як вимовно-слухові елементи, що виокремлюються в слові в процесі його послідовного членування, функціонуючи як мінімальні (неподільні) одиниці, що займають найменший часовий відрізок [13, с. 308]. Артикуляція звуків являє собою сукупність рухів і правильне розташування мовних органів, необхідних для утворення конкретного звуку мови. Дослідження звукової системи мови (фонетики) здійснюється в кількох основних напрямках:

– артикуляційний (фізіологічний) напрямок передбачає вивчення звуків як наслідок певних рухів мовних органів, які продукують коливання повітря та залучають органи артикуляційного апарату;

– акустичний (фізичний) напрямок зосереджений на вивченні звуків з точки зору їх акустичних характеристик, що залежать від коливань голосових зв’язок, зокрема висоти, інтенсивності та тривалості звуку;

– функціональний (лінгвістичний) напрямок вивчає роль звукової складової мови в процесі комунікації, зокрема в контексті утворення і розрізнення слів [15].

У процесі розвитку мовлення ключову роль відіграють як зовнішні фактори (фізичні рухи органів мовлення), так і внутрішні дії (інтелектуально-емоційні зусилля). Серед численних дій, які дитина здійснює під час мовленнєвого спілкування, можна виділити ті, без яких неможливо сформувати орфоепічні навички. Зокрема:

– артикуляція та сприймання звукових одиниць (активація органів мовлення – фізичні рухи м’язів артикуляційного апарату, стимуляція слухових органів);

– усвідомлення мовних одиниць: співвіднесення комплексів звуків (морфем, слів, речень) із позамовною реальністю (активація фізіологічних механізмів мислення);

– оцінка виразності мовлення (взаємодія фізіологічних процесів, що

забезпечують емоційно-вольову сферу);

– процес запам’ятовування (активність пам’яті) [13, с. 312].

У процесі розвитку мовлення важливо не тільки правильно виконувати фізичні дії, але й активно використовувати внутрішні когнітивні ресурси, щоб забезпечити глибоке розуміння мовних одиниць та їх функціонування в конкретних ситуаціях. Орфоепічні навички формуються через комплексний вплив цих факторів, що включають не лише фізичну артикуляцію та сприймання звуків, а й інтелектуальне осмислення та емоційне реагування на мовні ситуації. Запам’ятовування правильних форм слів та їх звукових варіантів, а також здатність швидко оцінювати виразність мовлення, необхідна для адекватного сприйняття та відтворення мовних зразків. Таким чином, розвиток мовлення можна розглядати як інтегративний процес, у якому не лише фізіологічні, а й когнітивні та емоційні аспекти взаємодіють, сприяючи повноцінному засвоєнню мови. Це створює умови для розвитку не тільки механічних навичок вимови, а й глибокої мовної свідомості, здатної адекватно відображати думки та почуття в комунікативному процесі. Тому важливою складовою виховання звукової культури є формування цієї комплексної взаємодії, яка дозволяє дитині не лише правильно вимовляти звуки, а й адекватно використовувати мову в різних комунікативних контекстах.

Компоненти звукової культури мовлення дітей дошкільного віку були предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних науковців (Л. Виготський, О. Гавриленко, Л. Грінченко, Дж. Дьюї, О. Жильцової, Н. Мещерякова, М. Монтессорі, Ж. Піаже, Д. Сміт та ін.). Вони зробили великий вклад у розуміння того, як формується звукова культура мовлення у дітей дошкільного віку, акцентуючи увагу на значенні соціального середовища, взаємодії з дорослими та однолітками, на важливості слухових і артикуляційних навичок для розвитку мови в цілому.

За концепцією О. Жильцової, розвиток звукової культури мовлення має бути організоване через спеціальні вправи та діяльність з дошкільниками, що допомагають дітям розвивати артикуляцію, слухову увагу і правильне

вимовляння звуків. Дослідниця акцентувала увагу на важливості правильного використання голосу та інтонації в комунікації [31].

Рисунок 1.1. Компоненти звукової культури мовлення

Компоненти звукової культури мовлення є надзвичайно важливими для ефективної комунікації, оскільки вони визначають, наскільки мовлення є чітким, зрозумілим та виразним для слухачів. Звукова культура охоплює цілий ряд аспектів, які включають не тільки вимову звуків і слів, а й здатність людини організовувати своє мовлення таким чином, щоб воно було зрозумілим, виразним і відповідним до ситуації. У контексті розвитку дітей дошкільного віку це набуває особливої ваги, оскільки саме в цей період закладаються основи мовленнєвого розвитку, і правильне формування цих компонентів є важливим кроком до досягнення високого рівня мовної компетентності. Виокремимо компоненти звукової культури мовлення (рис 1.1).

Отже, з рисунку видно, що компоненти звукової культури мовлення є суттєвими елементами, що визначають якість і ефективність мовленнєвого спілкування. Вони охоплюють не лише артикуляцію та чіткість вимови, а й складні процеси, що стосуються слухового сприйняття, голосових характеристик, інтонаційної виразності та мовної правильності.

Розглянемо ці компоненти більш детальніше:

– Артикуляція звуків – це процес, у якому органи мовлення (губи, язик, зуби, піднебіння, гортань) взаємодіють для створення певного звука. Правильна артикуляція включає точні рухи та положення органів мовлення, що дозволяють чітко вимовляти звуки, без їх спотворення або помилок. Вона є основою для створення фонем, що, у свою чергу, формує словесний потік.

– Дикція є чіткістю та ясністю вимови слів, що включає коректне артикуляційне відтворення звуків і складів. Висока дикція забезпечує точність розуміння висловлюваного, сприяє ефективному спілкуванню, знижує можливість виникнення мовних бар’єрів у комунікації. Порушення дикції можуть призвести до недостатньої чіткості мовлення, що ускладнює передачу інформації.

– Фонетична правильність полягає в точному відтворенні звуків мови з урахуванням вимог орфоепії (правил вимови). Вона поєднує в собі правильну артикуляцію і чітку дикцію, що дозволяє уникати фонетичних помилок, таких

як заміни звуків або їх спотворення в контексті мовлення.

– Орфоепічна правильність вказує на дотримання загальноприйнятих норм і правил вимови української мови, що охоплюють вимову звуків, слів, фраз і граматичних форм згідно з орфоепічними стандартами. Це включає в себе правильне наголошення, розподіл звуків в складі і дотримання норм фонетики.

– Дихання (складова частина звуковимови). Дихання є важливим елементом звукової культури, що забезпечує ефективну вимову. Воно включає два основні аспекти:

Немовленнєве дихання: автоматичне дихання, яке відбувається при звичайному вдиху і видиху.

Мовленнєве дихання: спеціалізоване дихання, при якому вдих короткий, а видих довгий, що забезпечує стабільну подачу повітря для вироблення голосу при мовленні. Це є основою для контролю над темпом та гучністю мовлення.

– Висота голосу – це характеристика, що визначає ступінь високості або низькості звучання голосу. Вона регулюється частотою коливань голосових зв’язок і використовується для передачі емоційного забарвлення, створення акцентів у мовленні. Перехід від високого до низького голосу й навпаки додає виразності та мелодійності мовленню.

– Сила голосу – це інтенсивність звучання голосу, яка варіюється від дуже тихого до дуже голосного. Вимова звуків з певною силою важлива для адекватного сприйняття мовлення слухачем. Зміна сили голосу залежить від контексту: у більш інтимних ситуаціях використовується тихий голос, а для того, щоб привернути увагу або в умовах великої аудиторії, може бути використаний голосний.

– Тембр голосу визначається його індивідуальними характеристиками і є забарвленням голосу, що відображає емоційний стан мовця. Він може бути дзвінким, м’яким, глухим, грубим тощо. Тембр голосу впливає на сприйняття мовлення, передаючи певні емоції, настрій чи ставлення до того, про що йдеться.

– Темп мовлення – це швидкість, з якою мовець вимовляє звуки, слова та фрази. Правильний темп є важливим для забезпечення зрозумілості та ефективності комунікації. Повільне мовлення дозволяє детально пояснити думки, а швидке – дозволяє виразити емоції або передати швидкий потік інформації. Перегрів або занадто повільне мовлення може ускладнити сприйняття повідомлення слухачем.

– Фонематичний слух – це здатність розрізняти звуки та їх варіації. Вміння чітко відрізняти один звук від іншого є важливим етапом у розвитку мовлення, оскільки дозволяє уникнути фонетичних помилок, таких як змішування схожих звуків. Цей аспект звукової культури забезпечує правильну артикуляцію та фонематичну свідомість.

– Інтонація – це комплекс засобів виразності, що включає зміну висоти, темпу, ритму, тембру голосу, а також використання фразових та логічних наголосів. Інтонація є важливою для вираження емоцій, ставлення до висловленого, а також для організації мови (питання, розповідь, заклик). Вона допомагає створити значення не лише через слова, а й через їх емоційне забарвлення.

– Мелодійність мовлення відображає здатність піднімати або знижувати голос під час вимови. Вона сприяє вираженню емоцій, таких як ніжність, м’якість, співучість чи навіть грубість, що допомагає додавати багатства і виразності висловлюванням.

– Ритм у мовленні визначається рівномірним чергуванням наголошених і ненаголошених складів. Правильний ритм забезпечує плавність та організованість мовного потоку. Він дозволяє мови бути зрозумілою і не перевантаженою, що дає можливість ефективніше донести інформацію до слухача.

– Фразовий і логічний наголоси. Фразовий наголос – це акцентуація певної частини фрази для виділення її важливості чи змісту. Логічний наголос використовується для підкреслення певної частини повідомлення, яка має бути сприйнята як основна або важлива. Правильне використання пауз і наголосів

дозволяє підсилити емоційну виразність та точність повідомлення.

З цього випливає, що компоненти звукової культури мовлення є надзвичайно важливими для формування чіткої, виразної, граматично правильної та емоційно насиченої мови. Вони охоплюють як фізіологічні процеси (артикуляція, дихання), так і психолінгвістичні (фонематичний слух, інтонація), що є основою для успішної комунікації та розвитку мовленнєвої діяльності. Тож виховання звукової культури мовлення є необхідною умовою для ефективної мовленнєвої діяльності, оскільки без неї важко досягти високої виразності та зрозумілості в спілкуванні.

Передумови виховання звукової культури мовлення базуються на інтеграції фізіологічних, когнітивних та соціальних факторів, що впливають на розвиток мовних навичок у дитини. Одним із найважливіших аспектів є розвиток слухової уваги та фонематичного сприйняття, що дозволяє дитині точно розрізняти звуки та структуру мови. Водночас, значну роль у вихованні звукової культури відіграють індивідуальні особливості мовленнєвого апарату, які формуються через регулярні тренування артикуляції, вдосконалення дихальних функцій та контролю над голосом.

Оскільки виховання звукової культури мовлення є процесом тривалим і багатогранним, воно передбачає комплексний підхід, що включає як мовленнєву практику, так і теоретичну підготовку, спрямовану на усвідомлення важливості цих навичок у процесі комунікації. Формування основних компонентів звукової культури мовлення, таких як правильна вимова, інтонація, темп і дикція, є невід’ємною частиною мовленнєвого розвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, оскільки саме в цей період закладаються основи для подальшого розвитку комунікативних умінь.

Виховання звукової культури мовлення є важливим етапом у розвитку мовленнєвих навичок дітей. Формування чіткої, виразної і правильної вимови потребує не лише постійної мовленнєвої практики, але й взаємодії багатьох фізіологічних, психічних та соціальних чинників. На основі аналізу науково-методичної літератури [6; 12; 14] визначимо передумови виховання звукової

культури мовлення (рис.1.2).

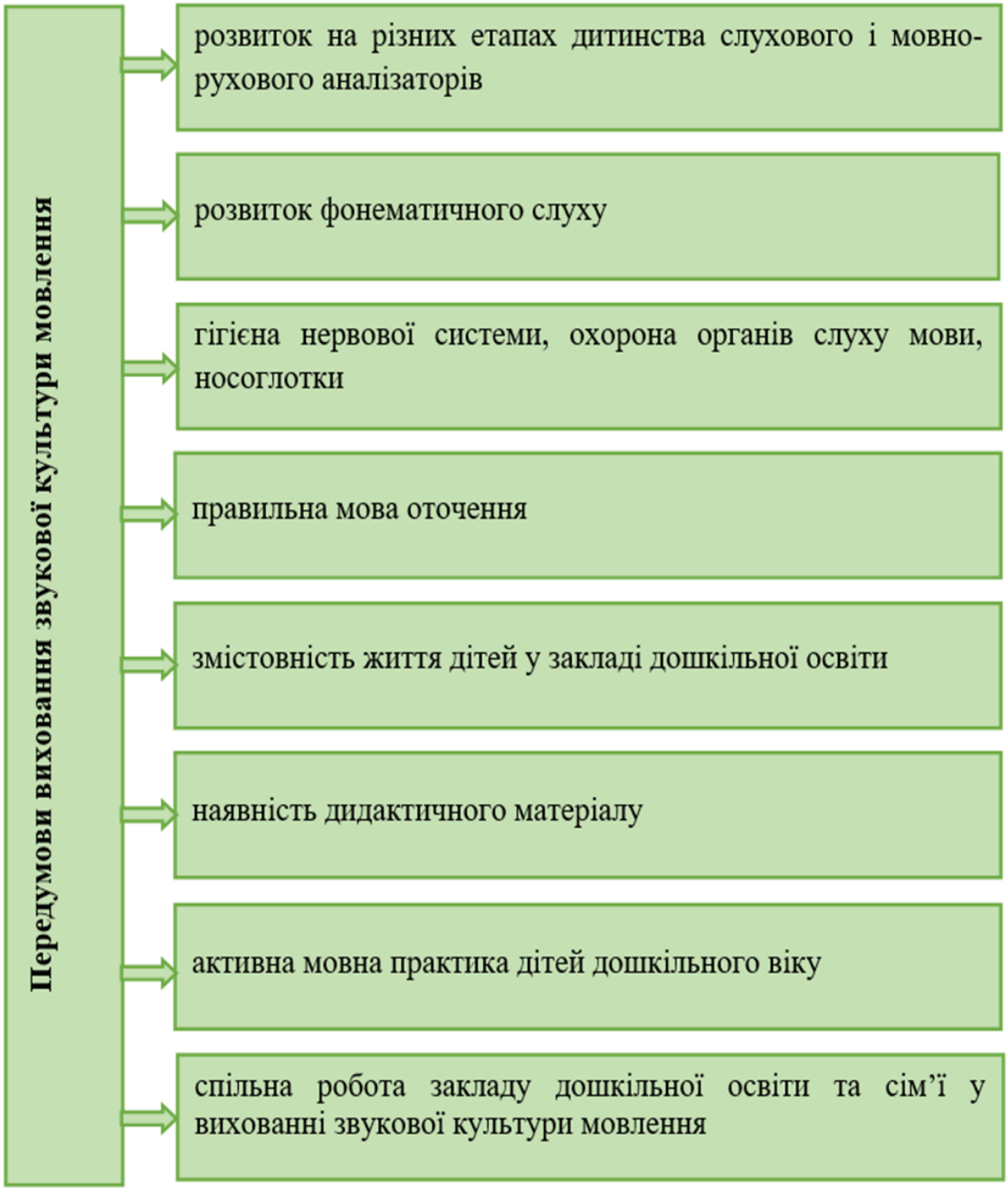

Рисунок 1.2. Передумови виховання звукової культури мовлення

Розкриємо їх детальніше:

– Розвиток слухового і мовно-рухового аналізаторів на різних етапах дитинства. Першим і важливим кроком у вихованні звукової культури є розвиток слухового і мовно-рухового аналізаторів дитини. Слуховий аналізатор дозволяє дитині розрізняти звуки та інтонаційні варіації мовлення, що є

основою для правильної вимови і розуміння мови. Мовно-руховий аналізатор забезпечує точність і координацію рухів органів мовлення, що дозволяє правильно вимовляти звуки, формуючи звукову картину мови.

У ранньому дитинстві закладаються основи сприйняття звуків, що забезпечують подальший розвиток фонематичного слуху, а також здатність до артикуляції звуків. Через різні етапи розвитку, від раннього віку до дошкільного, ці аналізатори поступово вдосконалюються, сприяючи точному відтворенню звукових одиниць мови.

– Розвиток фонематичного слуху. Фонематичний слух – це здатність розрізняти звуки та їх варіації в мовленні. Це одна з основних складових звукової культури мовлення, яка дозволяє дитині чітко усвідомлювати різницю між звуками, важливими для правильного вимовляння слів. Фонематичний слух формує здатність до фонематичного аналізу, що є основою для розуміння мовних одиниць на рівні звука. Без добре розвиненого фонематичного слуху дитина може робити помилки у вимові, змішувати схожі звуки, що ускладнює її мовленнєву діяльність.

Розвиток фонематичного слуху включає в себе вправи, що сприяють чіткому сприйняттю і відрізненню звуків. Цей процес має бути постійним і системним, що вимагає різноманітних слухових вправ і занять у дитячому садку або вдома.

– Гігієна нервової системи, охорона органів слуху, мови та носоглотки. Належний стан нервової системи і здоров’я органів слуху і мовлення має вирішальне значення для розвитку звукової культури. Порушення слуху, проблеми з артикуляцією, а також захворювання носоглотки можуть значно ускладнити процес формування правильного мовлення. Здоровий стан нервової системи дитини забезпечує адекватне сприйняття мовних сигналів і нормальне функціонування всіх механізмів мовлення. Окрім того, здоров’я органів слуху є ключовим для розвитку фонематичного слуху, тому важливо приділяти увагу їх охороні, своєчасному лікуванню захворювань та профілактиці.

– Правильна мова оточення. Мова оточення має величезний вплив на

розвиток звукової культури у дітей. Діти, особливо в ранньому віці, активно засвоюють мовлення від дорослих і своїх ровесників. Якщо дорослі (батьки, вихователі) використовують правильну, чітку і виразну мову, це стає основою для формування мовних навичок у дітей. Використання неправильних форм мови, діалектизмів, нечітких або незрозумілих виразів може призвести до помилок у вимові та формуванні невербальних комунікаційних бар'єрів.

– Змістовність життя дітей у закладі дошкільної освіти. Змістовне і насичене життя дитини в дитячому садку сприяє розвитку її мовленнєвої діяльності. Різноманітні діяльності, такі як ігри, заняття, бесіди, театралізації, дають змогу дітям активно взаємодіяти, висловлювати свої думки та почуття. Така мовленнєва активність допомагає не лише в розвитку фонематичного слуху і артикуляційних навичок, але й у вдосконаленні інших аспектів звукової культури – дикції, інтонації, темпу мовлення. Тому змістовне наповнення щоденних занять і вільного часу є важливою передумовою розвитку звукової культури мовлення.

– Наявність дидактичного матеріалу. Для ефективного розвитку звукової культури мовлення дітей необхідно мати відповідний дидактичний матеріал. Ігри, вправи, дидактичні посібники, спеціалізовані навчальні іграшки допомагають дітям активно і цікаво працювати над розвитком правильної артикуляції, дикції, інтонації та інших аспектів мовлення. Заняття з використанням дидактичного матеріалу дають змогу поступово формувати у дитини навички правильної вимови та мовленнєвої виразності.

– Активна мовна практика дітей. Активна мовна практика є важливим чинником для закріплення знань і навичок, що стосуються звукової культури мовлення. Заняття, бесіди, монологи, участь у колективних іграх – все це допомагає дітям удосконалювати свої мовленнєві вміння. Чим більше дитина практикується у вимові, тим чіткішими і правильнішими стають її мовні навички.

– Спільна робота закладу дошкільної освіти і сім'ї у вихованні звукової культури мовлення. Виховання звукової культури мовлення має бути спільною

справою дитячого садка та сім'ї. Батьки можуть активно підтримувати і доповнювати роботу вихователів, застосовуючи вдома вправи на розвиток артикуляції, слуху та дикції. Спільна робота створює єдину мовленнєву середу для дитини, в якій вона отримує максимальну підтримку для розвитку звукової культури мовлення.

Передумови виховання звукової культури мовлення є багатогранними і взаємопов'язаними. Вони охоплюють фізіологічні аспекти розвитку слухового і мовного аналізаторів, психолінгвістичні фактори, зокрема розвиток фонематичного слуху, а також соціально-культурні чинники, такі як правильна мова оточення, змістовне життя в дитячому садку, наявність дидактичного матеріалу та активна мовна практика [14]. Спільна робота закладу дошкільної освіти і сім'ї також є необхідною умовою для досягнення ефективних результатів у вихованні звукової культури мовлення у дітей.

Виходячи з вище сказаного, можна зробити певні висновки, що поняття «звукова культура мовлення» є багатогранним і включає в себе сукупність різноманітних компонентів, які визначають правильність, чіткість, виразність та емоційну насиченість мовленнєвого виразу. Це поняття охоплює не лише фізіологічні аспекти артикуляції і дикції, але й когнітивні та психолінгвістичні фактори, такі як розвиток фонематичного слуху, інтонації, темпу і ритму мовлення. Звукова культура мовлення є основою для формування високої комунікативної компетентності, що дозволяє ефективно взаємодіяти в різних соціальних і професійних контекстах.

Сутність «звукової культури мовлення» полягає в тому, що вона є основою для формування комунікативної компетентності особистості, яка забезпечує її здатність до точного та чіткого вираження своїх думок, емоцій та намірів через мовлення. У процесі розвитку звукової культури мовлення важливу роль відіграє як фізіологічний аспект – розвиток артикуляційного апарату та слухової уваги, так і соціокультурні чинники, які формують мовленнєву поведінку в соціумі.

Таким чином, звукова культура мовлення є складовою частиною

загальної культури особистості, яка відображає її здатність до високоякісного вербального самовираження, що в свою чергу є передумовою для ефективної комунікації у різних сферах діяльності.

1.2. Роль та завдання звукової культури мовлення у загальному розвитку дитини

Звукова культура мовлення є невід'ємною складовою загального розвитку дитини, оскільки вона безпосередньо впливає на мовленнєву практику, а також на ряд інших важливих пізнавальних функцій. Зокрема, вона стимулює розвиток пам'яті, уваги, сприймання та мислення. У такому контексті, правильно сформована звукова культура не лише забезпечує чітке й точне вираження думок, але й сприяє розвитку когнітивних здібностей, що, своєю чергою, створює сприятливі умови для формування інших важливих навичок.

Звукова культура, у свою чергу, охоплює низку аспектів, серед яких можна виділити правильну вимову звуків, інтонаційну багатогранність, чіткість артикуляції та виразність мовлення. Ці елементи є основою для успішного усного спілкування, що дає дитині можливість адекватно взаємодіяти з навколишнім світом. Тільки через чітку і виразну вимову дитина може не тільки передавати свої думки, але й, безумовно, розуміти та інтерпретувати інформацію, яку отримує від інших.

Як зазначають психологи та педагоги, звукова культура мовлення сприяє розвитку таких когнітивних процесів, як концентрація уваги, розвиток здатності до звукового аналізу і синтезу, а також підвищення рівня слухової пам'яті [1; 5; 13; 35; 51]. Завдяки цим аспектам, дитина не тільки ефективно взаємодіє з іншими, але й глибше осмислює отриману інформацію, що сприяє розвитку її мислення. Крім того, чітке й виразне мовлення дозволяє дитині точно виражати свої почуття, що є надзвичайно важливим для встановлення соціальних зв'язків.

Необхідно зазначити, що звукова культура мовлення прямо пов’язана з розвитком емоційно-вольової сфери дитини. Власне, уміння адекватно передавати емоції через інтонацію та акценти є важливою складовою соціалізації, оскільки дозволяє дитині не лише виражати власні почуття, але й розуміти емоційний стан інших осіб. Це створює умови для формування таких ключових соціальних навичок, як емпатія, здатність до співпереживання та ефективна взаємодія в колективі.

Таким чином, правильне формування звукової культури мовлення є важливим чинником не тільки для розвитку мовленнєвої практики, але й для більш комплексного розвитку дитини, який включає в себе її пізнавальні, соціальні та емоційні здібності.

Звукова культура мовлення має тісний і багатогранний зв’язок із когнітивним розвитком дитини, впливаючи на розвиток низки важливих пізнавальних здібностей. Насамперед, правильне формування мовлення сприяє розвитку таких когнітивних процесів, як аналіз, синтез, узагальнення та класифікація інформації. Ці процеси є основою для розвитку здатності до осмисленого сприймання навколишньої реальності, а також забезпечують точне усвідомлення й структурування отриманої інформації.

Зокрема, правильна вимова складних звуків і слів є важливим фактором для розвитку чіткості та точності мислення. Якщо дитина здатна точно відтворювати звуки, це стимулює розвиток її мовленнєвої техніки, що, у свою чергу, підтримує і покращує здатність до точного та логічного відображення навколишнього світу. Як підкреслюють науковці (А. Богуш [12], Н. Гавриш [28], Л. Калмикова [34]), завдяки правильній вимові дитина не тільки покращує звукову складову мовлення, але й стимулює процеси, пов’язані з когнітивним сприйняттям і осмисленням. Наприклад, вміння правильно вимовляти звуки активує здатність до звукового аналізу та синтезу, що є важливим етапом у розвитку здатності до розпізнавання та класифікації інформації, необхідної для успішного засвоєння знань.

Іншими словами, завдяки розвитку звукової культури мовлення дитина не

лише вдосконалює технічну складову свого мовлення, але й створює умови для більш ефективного сприймання і запам’ятовування матеріалу. Це зумовлюється тим, що правильна вимова сприяє кращому засвоєнню змісту, а чітке розпізнавання звукових елементів допомагає у побудові когнітивних схем, які дитина використовує для подальшої інтерпретації нової інформації.

Крім того, важливим аспектом є роль інтонації, темпу мовлення та пауз у мовленнєвій практиці. Вони не тільки забезпечують емоційну забарвленість та виразність висловлених думок, але й виконують когнітивну функцію, сприяючи кращому розумінню й збереженню інформації. Як зазначають психологи, правильне використання пауз дає можливість для більш точного запам’ятовування матеріалу, адже паузи слугують як маркери для виділення важливих частин інформації, що полегшує її подальше сприймання та осмислення.

Зв’язок звукової культури мовлення з когнітивним розвитком виявляється також через розвиток слухової уваги та здатності до аудитивного аналізу. Оскільки звукові сигнали є важливою частиною процесу навчання, дитина, яка має розвинену звукову культуру мовлення, здатна краще обробляти й зберігати інформацію, яка подається на слух [67]. Це створює потужну основу для розвитку таких умінь, як читання, письмо та усне мовлення, які є невід’ємними складовими загального когнітивного розвитку.

Таким чином, розвиток звукової культури мовлення є критично важливим для формування когнітивних здібностей дитини, зокрема для розвитку точності мислення, здатності до аналізу та синтезу інформації, а також для вдосконалення процесів сприймання та запам’ятовування. Водночас, звукова культура мовлення виконує не лише функцію мовленнєвого вираження, але й активно стимулює загальний когнітивний розвиток, створюючи основу для успішного навчання та самостійного пізнання навколишнього світу.

Мовленнєва практика є одним з основних факторів, що визначають успішність соціалізації дитини. Розвинена звукова культура мовлення безпосередньо впливає на здатність дитини взаємодіяти з іншими людьми, що є

необхідною умовою для її інтеграції у соціум. Без сумніву, мовленнєва активність дитини стає основним каналом для вираження її думок, почуттів та емоцій, що, в свою чергу, забезпечує створення ефективних соціальних зв'язків.

Як зазначають сучасні педагоги (А. Богуш [12], К. Крутій [37], І. Луценко [41], Н. Маліновська [21], М. Пентилюк [47], Т. Піроженко [49]), здатність чітко висловлювати свої думки і емоції є основою для розвитку комунікативних навичок, таких як вміння слухати, чути іншого та підтримувати конструктивний діалог. Це дозволяє дитині не тільки зрозуміти співрозмовника, але й набути досвіду вирішення конфліктів, налагодження співпраці, а також навчитися адаптуватися до соціальних норм і вимог. Розвинена звукова культура мовлення стає важливим інструментом для вираження ідентичності та самовираження дитини в соціальному середовищі.

Звукова культура мовлення включає в себе не тільки правильну вимову, але й інтонаційну виразність, темп мовлення, а також здатність дотримуватись норм мовленнєвого етикету, що є важливим чинником у розвитку соціальних навичок. Наприклад, уміння правильно використовувати інтонацію для вираження емоційних відтінків дозволяє дитині краще розуміти емоційний стан інших людей, що в свою чергу сприяє розвитку емпатії – здатності розуміти почуття та переживання інших осіб.

Згідно з дослідженнями, проведеними в галузі соціалізації та мовленнєвого розвитку, мовленнєва практика є невід'ємною частиною соціальної адаптації дитини. Діти, які володіють чіткою вимовою і правильною інтонацією, зазвичай легше знаходять спільну мову з однолітками та дорослими. Вони здатні ефективно передавати свої ідеї, а також будувати соціальні відносини на основі взаєморозуміння та взаємоповаги. Таким чином, правильне мовлення є не лише технічним навиком, а й інструментом для соціальної взаємодії, який відкриває перед дитиною широкий спектр можливостей для розвитку в соціальному середовищі.

У свою чергу, соціальна адаптація і встановлення контактів з оточенням є важливими аспектами для подальшого розвитку когнітивних і емоційних

функцій. Як стверджують педагоги, діти, які активно взаємодіють з іншими через мовлення, мають кращі шанси для розвитку в таких аспектах, як критичне мислення, самоконтроль, а також здатність до розв’язання проблем у спільних діяльностях. Мовленнєва практика стимулює когнітивні процеси, пов’язані з розпізнаванням ситуацій, адаптацією до нових умов і конструктивною співпрацею в колективі [70].

Звісно, мовленнєва практика є важливою складовою в процесі соціалізації дитини, оскільки вона сприяє розвитку ключових соціальних навичок, таких як комунікація, емоційна компетентність і здатність до взаємодії в різних соціальних контекстах. Оскільки саме через мовлення дитина формує відносини з навколишнім світом, правильний розвиток звукової культури мовлення є невід’ємною умовою для її успішної соціалізації в майбутньому.

Звукова культура мовлення є основою для формування комунікативної компетенції, що охоплює не лише вміння організовувати бесіду, але й здатність дотримуватись правил мовленнєвого етикету, використовувати належні мовні засоби для досягнення мети спілкування, а також розуміти соціокультурні контексти, у яких здійснюється комунікація. Це важливо зазначити, оскільки комунікативна компетенція включає не лише технічні навички мовлення, але й соціально значущі аспекти, що впливають на ефективність взаємодії з оточенням. Як вказують вчені, основою ефективної комунікації є здатність адаптувати мовленнєву практику до умов ситуації та вимог співрозмовника, що неможливо без правильної звукової культури мовлення.

Зокрема, важливим є той факт, що рівень розвитку комунікативної компетенції безпосередньо залежить від здатності дитини до чіткої та правильної вимови, адже, як зазначає Л. Виготський, мовленнєвий розвиток тісно пов’язаний з когнітивним та соціальним розвитком дитини [27]. Важливою складовою є також інтонаційна виразність мовлення, адже саме інтонація надає мовленню емоційного забарвлення, визначаючи тон спілкування, а отже, й ефективність комунікації. Окрім того, інтонація, паузи та акценти дозволяють підкреслити важливість певних частин висловлювання, що

сприяє глибшому розумінню сказаного, а також допомагає створити відповідний емоційний фон для комунікації.

Не менш значущим аспектом є дотримання норм мовленнєвого етикету, що включає в себе вміння звертатися до співрозмовника, дотримуватись черги в розмові, а також виявляти ввічливість у взаємодії. З цієї точки зору, як зауважують фахівці, здатність дитини правильно організувати діалог, застосовувати відповідні форми звертання та вчасно реагувати на репліки співрозмовника безпосередньо пов’язана з рівнем розвитку її звукової культури. Комунікативна компетенція дозволяє не лише передавати свої думки, але й адекватно реагувати на повідомлення інших, що є необхідним для соціальної інтеграції дитини.

Згідно з дослідженнями сучасних психологів та педагогів (І. Беха, А. Богуш, Н. Гавриш, О. Кононко, Н. Маліновської, І. Мартиненко, Т. Піроженко) комунікативна компетенція є важливою складовою розвитку соціальних навичок дитини. Вона включає в себе не лише вміння ефективно передавати інформацію, а й здатність слухати, аналізувати та інтерпретувати мовлення інших. У цьому контексті, звукова культура мовлення виступає як місток між інтелектуальними можливостями дитини та її здатністю взаємодіяти з навколишнім світом. Справжній рівень комунікативної компетенції визначається саме тим, як дитина здатна правильно і доречно використовувати мовні ресурси для досягнення взаєморозуміння, адже саме це забезпечує високий рівень соціальної адаптації та успішної взаємодії з оточенням.

У своїх дослідженнях Т. Піроженко акцентує увагу на важливості формування в дитини здатності до ефективного спілкування, що є основою для її соціалізації та успішної адаптації в суспільстві [50]. Вона підкреслює, що розвиток комунікативної компетенції є ключовим етапом у загальному розвитку дитини, оскільки він безпосередньо впливає на її мовленнєву практику, а також на емоційно-особистісне зростання. За її словами, успішне спілкування не лише дозволяє дитині правильно виражати свої думки і почуття, але й розвиває здатність до слухання, взаєморозуміння і емпатії, що є

необхідними для взаємодії в колективі.

Зокрема, Т. Піроженко визначає комунікативну компетенцію як інтегровану здатність дитини не лише до мовленнєвого самовираження, але й до соціального сприйняття, враховуючи соціокультурні норми спілкування. Вона відзначає, що процес формування комунікативної компетенції необхідно починати з дошкільного віку, оскільки в цей період дитина активно засвоює мовленнєві норми і вміння взаємодіяти з оточуючими через гру, бесіди, взаємодію з дорослими та однолітками [51]. Науковиця наголошує на важливості розвитку в дітей таких мовленнєвих навичок, як: здатність організувати правильну бесіду, тобто виражати свої думки послідовно та логічно, відповідно до соціальних норм; вміння слухати і чути співрозмовника, що є важливою складовою ефективного комунікативного процесу; застосування мовленнєвих етикетних форм для вираження поваги та емоційної чутливості до інших учасників спілкування.

З позиції Т. Піроженко, комунікативно-мовленнєвий розвиток дитини характеризує зміни в особистісних стосунках дитини з навколишнім світом [49, с. 8]. Розвиток комунікативної компетенції є не лише мовленнєвим, але й соціальним процесом, який включає в себе розвиток когнітивних і емоційних здібностей дитини, що сприяють її успішній інтеграції в колектив та розвитку соціальних навичок.

Особливо важливим аспектом є формування комунікативної компетенції в дошкільному віці, оскільки саме в цей період закладаються основи мовленнєвої практики, що стане основою для подальшого розвитку як у школі, так і в суспільстві в цілому. Мовленнєві ігри, вправи на вимову, прослуховування та аналіз текстів, участь у колективних бесідах є тими методами, які значно сприяють розвитку комунікативної компетенції. У цьому контексті, звукова культура мовлення відіграє фундаментальну роль, оскільки вона формує основи не лише мовленнєвих навичок, але й соціальної адаптації дитини в соціумі.

Отже, звукова культура мовлення є важливою складовою комунікативної

компетенції дитини. Саме через чітку вимову, правильну інтонацію, дотримання мовленнєвих норм і етикету дитина здатна ефективно взаємодіяти з навколишнім світом, що дозволяє їй успішно інтегруватися в соціальні відносини, досягати високого рівня соціальної адаптації та реалізувати свій потенціал у міжособистісному спілкуванні.

Звукова культура мовлення є важливим елементом у процесі загального розвитку дитини, оскільки вона інтегрується з іншими аспектами розвитку, такими як розвиток слухової уваги, здатність до звукового аналізу та диференціації звуків, що, в свою чергу, значно сприяє формуванню навичок читання та письма. Як зазначає низка науковців, зокрема, А. Богуш, К. Крутій, І. Луценко, Т. Пироженко, це є основою для ефективної мовленнєвої діяльності і розвитку когнітивних функцій дитини.

Дійсно, через вправи на правильну вимову, слухові ігри та спеціалізовані мовленнєві вправи дитина не тільки вдосконалює свою звукову культуру, але й активізує різні когнітивні процеси, такі як увага, пам’ять, мислення, що мають ключове значення для подальшого успішного освоєння навичок читання і письма. Слухова увага, зокрема, є важливим чинником, оскільки вона забезпечує здатність дитини зосереджуватися на сприйнятті звуків та їх правильному розпізнаванні. Це дозволяє дитині не лише правильно вимовляти звуки, але й ефективно їх розрізняти, що є основою для засвоєння граматичних і лексичних особливостей мови.

Наприклад, вправи на чітку вимову звуків і складів сприяють розвитку слухової пам’яті, яка є невід’ємною складовою процесу навчання читанню. Адже для того, щоб правильно прочитати слово, дитина повинна вміти слухати й запам’ятовувати звукові елементи, розрізняючи їх у потоці мовлення. Аналогічно, розвиток звукової культури мовлення має безпосередній зв’язок із здатністю дитини до звукового аналізу, що дозволяє їй точно розпізнавати звукові варіації і застосовувати їх у різних мовленнєвих контекстах.

В результаті, звукова культура мовлення не лише є складовою частиною мовленнєвого розвитку, але й істотно впливає на формування загальних

пізнавальних навичок дитини. Вона стимулює розвиток когнітивних здібностей, сприяє розширенню мовного запасу, а також покращує здатність до логічного мислення та аналізу. Поглиблення цих навичок забезпечує успішне освоєння більш складних мовних структур і мовленнєвих норм, що в подальшому має важливе значення для досягнення високого рівня академічних досягнень у старшому віці.

Таким чином, інтеграція звукової культури мовлення з іншими аспектами розвитку створює сприятливі умови для всебічного розвитку дитини, що має важливі наслідки для її майбутньої успішної соціалізації та навчання.

Окрім когнітивного та соціального аспектів, звукова культура мовлення має безпосередньо важливе значення для розвитку емоційно-вольової сфери дитини. У процесі взаємодії з навколишнім середовищем, дитина не лише розвиває свої мовленнєві навички, а й здобуває вміння виражати і регулювати емоції через інтонацію, темп мовлення та акценти. Як зазначають, зокрема в працях Л. Виготського та К. Ушинського, мовлення є потужним інструментом для вираження емоційної реакції на події, що відбуваються навколо [27; 66].

Правильна інтонація, емоційний забарвлення мовлення, а також вибір пауз та акцентів дозволяють дитині не лише чітко передавати власні почуття, але й глибше розуміти емоційний стан оточуючих. Це є важливим етапом розвитку емпатії – здатності співпереживати і відчувати емоції іншої людини. Так, дитина, яка вміє змінювати інтонацію та темп свого мовлення, може виразити радість, сум, здивування або гнів, що забезпечує їй здатність до більш глибоких міжособистісних взаємодій. Вона навчається не лише висловлювати власні емоції, але й відчувати настрої інших, що є основою для розвитку соціальних зв’язків.

Психологічні дослідження, зокрема, роботи Т. Піроженко С. Ладивір, показують, що здатність до емоційного відгуку через мовлення сприяє розвитку гармонійних міжособистісних зв’язків, що має важливе значення для формування здорової соціальної особистості. Коли дитина вчиться виражати свої почуття через мовлення, вона одночасно здобуває важливі соціально-

емоційні навички, необхідні для успішної адаптації в колективі та розвитку взаєморозуміння з іншими людьми [48; 49].

Розвиваючи свою здатність до емоційного вираження через мовлення, дитина формує не лише мовні, а й соціально-емоційні навички, які є необхідними для гармонійної соціалізації. Відчуття емоційної підтримки, здатність до емпатії, а також вміння правильно регулювати емоційний стан, формуються в процесі взаємодії з іншими через мовлення. Саме тому розвиток звукової культури мовлення, як наголошують багато вітчизняних педагогів (Л. Калмикова, К. Крутій, С. Лупінович, І. Луценко та ін.) є необхідною умовою для всебічного розвитку дитини, адже він сприяє не лише розвитку мовних навичок, але й соціально-емоційного інтелекту, що є основою успішної соціалізації в майбутньому [34; 35; 37; 41].

Отже, звукова культура мовлення – це не лише інструмент комунікації, але й важливий чинник у формуванні емоційно-вольової сфери дитини, що дає можливість не лише краще виражати свої емоції, але й розуміти емоції інших, тим самим сприяючи гармонійному розвитку соціальних навичок та успішній інтеграції у соціум.

Завдання виховання звукової культури мовлення дошкільників є багатогранним і вимагає системного підходу до розвитку різноманітних аспектів мовленнєвої діяльності дитини. Це включає в себе не лише удосконалення вимови, а й розвиток загальних когнітивних та комунікативних навичок (рис. 1.3) (додаток А). Розкриємо детальніше завдання вихователя щодо виховання звукової культури мовлення у дітей дошкільного віку.

Першочерговим завданням є розвиток артикуляційного апарату, тобто м’язів, які беруть участь у формуванні звуків. Це включає в себе не лише розвиток м’язів губ, язика, щік, піднебіння, а й тренування координації рухів цих органів для досягнення чіткої вимови. Вправи на розвиток артикуляції сприяють зміцненню м’язів мовленнєвого апарату, що є необхідним для подальшого оволодіння правильними звуками та їх сполученнями.

Важливою складовою розвитку звукової культури є ознайомлення дітей із

будовою мовленнєвого апарату, що допомагає формувати у них уявлення про механізми, які забезпечують продукування звуків. Це знання сприяє розвитку усвідомлення важливості правильних рухів органів артикуляції, що позитивно впливає на мовленнєву активність та точність вимови. Ознайомлення з цією інформацією також стимулює у дітей інтерес до власного мовлення та підвищує їхню уважність до звуків.

Належний розвиток мовленнєвого дихання є важливим аспектом виховання звукової культури мовлення. Під час мовлення, в першу чергу, важливо вміти контролювати потік повітря, адже від цього залежить якість і чіткість звуків. Дихання має бути ритмічним і глибоким, що сприяє утриманню потрібного темпу та гучності голосу. Спеціалізовані вправи, що сприяють розвитку мовленнєвого дихання, також допомагають удосконалювати голосові якості.

Одним із важливих завдань є розвиток фонематичного слуху, що дозволяє дитині розрізняти звуки мови за їхніми відмінностями. Фонематичний слух забезпечує точність вимови, розрізнення звукових змін і допомагає коригувати власні помилки у мовленні. Робота над розвитком фонематичного слуху також допомагає дитині у майбутньому навчанні читанню та письму [14].

Завданням виховання звукової культури є забезпечення правильної вимови всіх звуків рідної мови. Оволодіння правильною артикуляцією звуків, їх сполученнями відповідно до орфоепічних норм є невід’ємною частиною мовленнєвого розвитку дошкільників. Це включає в себе корекцію звукових помилок та навчання правильному вимовлянню складних звукосполучень.

Удосконалення дикції є важливою складовою розвитку звукової культури. Вона забезпечує чіткість і виразність мовлення, сприяючи правильному сприйняттю сказаного слухачами. Заняття на вдосконалення дикції включають вправи на чітке і чітке вимовляння звуків, розвиток швидкості та точності вимови.

Розвиток інтонаційної виразності є не менш важливим завданням виховання звукової культури мовлення. Це включає в себе роботу над темпом,

тембром, силою голосу, мелодикою мовлення, а також наукове використання наголосів. Інтонація дає змогу виразно передавати емоційний зміст мовлення, тим самим сприяючи розвитку соціальних та комунікативних навичок у дитини.

Одним із важливих завдань є навчання дітей усвідомлювати звуковий склад рідної мови, тобто вміння розрізняти окремі звуки в словах, визначати їх порядок, а також правильно їх поєднувати в процесі мовлення. Це також сприяє розвитку навичок аналізу та синтезу мовних одиниць, що має велике значення для розвитку фонематичного слуху, пам’яті та уваги.

Розвиток навичок звукового аналізу мовлення включає в себе роботу над розрізненням звуків, їх групуванням, визначенням їх місця в словах, а також розпізнаванням складів і складів у словах [21]. Це є необхідною умовою для розвитку фонематичної свідомості, що в свою чергу сприяє розвитку читацьких та письмових навичок.

Отже, завдання виховання звукової культури мовлення дошкільників є комплексним процесом, що включає в себе розвиток фізіологічних аспектів мовлення, а також когнітивних та соціальних навичок. Усі ці компоненти взаємодіють і сприяють формуванню у дитини чіткої, виразної, емоційно насиченої і грамотно побудованої мовленнєвої діяльності.

Таким чином, звукова культура мовлення є ключовим елементом загального розвитку дитини, сприяючи не лише розвитку когнітивних, але й соціальних, емоційних та комунікативних навичок. Вона є основою для успішної адаптації дитини в соціумі, а також для формування її здатності до ефективної взаємодії з навколишнім світом.

1.3. Особливості звуковимови дітей дошкільного віку

Звукова культура мовлення є важливою складовою частиною загального мовленнєвого розвитку дітей, оскільки вона визначає якість і ефективність їх

комунікативної діяльності. Особливості звуковимови дітей дошкільного віку є важливим об’єктом вивчення в педагогічній і психологічній науці, оскільки саме в цей період формується основа для подальшого розвитку мовленнєвих навичок і здатностей до адекватного спілкування.

Дошкільний вік є визначальним періодом у розвитку мовленнєвих процесів, оскільки саме в цей час дитина активно освоює звукову систему рідної мови. Особливості звуковимови на цьому етапі залежать від багатьох факторів, таких як фізіологічний стан мовленнєвого апарату, розвиток слухового та артикуляційного апарату, а також вплив соціального середовища, яке формує мовні навички.

На думку А. Богуш та Н. Гавриш, анатомо-фізіологічні і психологічні особливості дітей є важливими чинниками, що впливають на виховання звукової культури мовлення. У їхніх працях підкреслюється, що розвиток звукової культури мовлення тісно пов’язаний з фізіологічними можливостями мовленнєвого апарату дитини та психологічними аспектами, що забезпечують ефективне сприйняття і вироблення звуків [13; 14].

Враховуючи анатомо-фізіологічні й психічні особливості, що впливають на виховання звукової культури мовлення дітей (недостатня моторика мовленнєво-рухового апарату, неглибоке уривчасте дихання, недостатньо тонке слухове сприймання, легка збудливість, слабка і нестійка увага, велика емоційність, швидка втомлюваність, конкретність мислення, яскраво виражене наслідування мовлення) (рис.1.4) (додаток Б), можна визначити загальні особливості звуковимови в усіх вікових групах [6, с. 259].

Звукова культура мовлення є однією з основних складових мовленнєвого розвитку, що визначає ефективність комунікації та виразність мовлення на всіх етапах життєвого циклу людини. Вона охоплює комплекс фізіологічних, психолінгвістичних і соціокультурних аспектів, що забезпечують коректність і точність звукової вимови.

Загальні особливості звуковимови на різних етапах вікового розвитку можна розглядати через призму зміни мовленнєвих можливостей і когнітивних

процесів, які відбуваються у взаємодії з фізіологічними особливостями розвитку органів мовлення.

У кожній віковій групі існують характерні особливості артикуляції, інтонації, фонематичного слуху, темпу та ритму мовлення, які залежно від ступеня зрілості нервово-мовленнєвого апарату та соціокультурного середовища змінюються, забезпечуючи оптимальну функціональність звукової комунікації. Таким чином, дослідження звуковимови на різних етапах розвитку є важливим для розуміння закономірностей мовленнєвого процесу, виявлення особливостей фонематичного сприйняття та корекції можливих порушень, що є необхідним для формування високорозвинутої мовленнєвої компетентності.

Відобразимо загальні особливості виховання звукової культури мовлення [6, с. 259] на рисунку 1.5. та детально розкриємо їх:

– Тихий голос. Однією з основних проблем у вихованні звукової культури мовлення є використання тихого голосу, що часто свідчить про недостатній контроль над силами голосу, неправильне дихання або фізіологічні проблеми з голосовими зв’язками. Важливою умовою корекції є робота над розвитком голосового апарату та навчання правильному використанню голосу в різних ситуаціях комунікації, що включає збільшення гучності голосу без втрати чіткості і виразності.

– Неправильна вимова звуків. Неправильна вимова звуків, зокрема, заміни або пропуски звуків, є поширеною проблемою серед дітей дошкільного віку. Це може бути результатом недостатнього розвитку артикуляційного апарату, а також відсутності достатнього мовленнєвого досвіду. Для корекції таких порушень необхідно використовувати вправи на розвиток артикуляції, а також систематичні заняття з фонематичним слухом, що допоможуть дітям правильно відрізняти та вимовляти звуки.

– Неправильне дихання. Іншим важливим аспектом є неправильне дихання, що може проявлятися в неглибокому, уривчастому вдиху та видиху, що призводить до порушень інтонаційної виразності мовлення. Виховання правильного дихання є необхідним для досягнення рівноваги між голосом і

паузами, що є основою для чіткої і виразної вимови. Використання спеціальних вправ для розвитку діафрагмального дихання дозволяє вирішити проблему неадекватного дихання під час мовленнєвого процесу.

– Промовляння слів при малій рухливості губ і зубів. Також важливою є мала рухливість губ і зубів, що може обмежувати здатність до чіткої вимови деяких звуків, таких як «с», «з», «ш», «ж». Це порушення є наслідком недостатнього розвитку артикуляційного апарату або відсутності належної мовленнєвої практики. Задачею корекції є активне включення вправ на розвиток рухливості губ і щелеп, що дозволяє поліпшити загальну артикуляційну здатність і сприяє розвитку чіткої вимови.

– Швидка, нечітка, невиразна мова. Швидка, нечітка, невиразна мова є частою проблемою у випадках, коли дитина не має достатнього контролю над темпом мовлення. У таких випадках мовлення стає не тільки важким для сприйняття, а й втрачає емоційну виразність. Однією з основних причин цієї проблеми є недостатня увага до інтонаційної виразності і нерозвинений ритм мовлення. Для вирішення цього питання важливо впроваджувати вправи на розвиток темпу та ритму мовлення, зокрема через спеціальні артикуляційні і дихальні вправи, які покращують загальну чіткість та виразність мовлення.

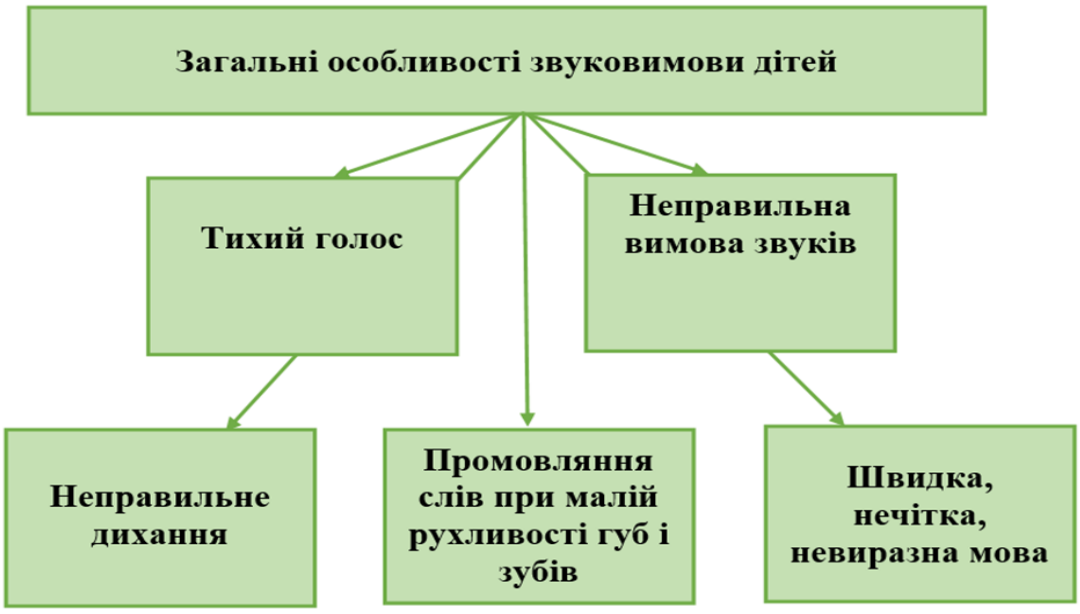

Рисунок 1.5. Загальні особливості виховання звукової культури мовлення дошкільників

Особливості звуковимови дітей дошкільного віку виражаються в їх здатності до правильної вимови звуків, вміння чітко відрізняти фонеми, використовувати правильну інтонацію та ритм мовлення.

Однак у цьому віці часто спостерігаються і мовленнєві порушення, такі як заміни, спрощення або пропуски звуків, що є природним етапом мовного розвитку, але вимагає педагогічного втручання для корекції.

Становлення звукової культури мовлення дітей дошкільного віку є багатоступінчастим процесом (рис. 1.6) (додаток В), що починається з розрізнення звуків на слух, яке включає різноманітні типи фонематичних одиниць. Першочергово дитина навчається відрізняти шиплячі та свистячі звуки, що пов’язано з їх акцентованою артикуляцією, а також з виразною різницею у звукових характеристиках. Згодом дитина опановує відмінності між твердістю та м’якістю приголосних звуків, що має важливе значення для правильного відтворення фонетичних конструкцій.

Важливим аспектом є також розрізнення сонорних і шумних звуків, оскільки сонорні звуки є більш мелодійними та тривалішими, а шумні – чітко виділяються завдяки сильному потоку повітря, що проходить через артикуляційний апарат. Окрім цього, дитина має навчитись розрізняти глухі і дзвінкі звуки, а також проривні й фрикативні. Це дозволяє їй розвивати здатність до фонематичного аналізу, що є основою для формування чіткої вимови. З послідовним розвитком фонематичного слуху у дитини формуються більш складні категорії звуків. Важливо зазначити, що перший етап розрізнення фонем відбувається на рівні простих, контрастних груп, таких як сонорні й шумні звуки, тверді й м’які, а також шиплячі й свистячі.

З часом у дитини розвивається здатність розпізнавати більш складні відмінності, зокрема між глухими та дзвінкими звуками, а також між проривними та фрикативними звуками. Це є важливим для розвитку фонематичного аналізу, адже правильно вимовляючи звуки, дитина починає не лише коректно їх відтворювати, але й осмислювати їх місце в загальній системі

мовлення.

Наступним етапом є послідовність становлення звуків у дитячому мовленні. Спочатку діти освоюють простіші звуки, зокрема сонорні та шумні, які є більш доступними для артикуляції. Ці звуки зазвичай утворюються без сильного напруження артикуляційного апарату. Проте згодом дитина переходить до складніших звуків, таких як глухі та дзвінкі, проривні й фрикативні, що потребують більшої артикуляційної вправності. Оскільки тверді та м'які звуки, а також шиплячі та свистячі, вимагають спеціальних артикуляційних навичок і точних рухів органів мовлення, їх освоєння є більш складним і відбувається поступово. Кожен із цих етапів є важливим для формування правильної вимови та загальної мовленнєвої компетенції дитини.

Загалом, процес становлення звукової культури мовлення є поступовим і передбачає етапи переходу від простих, контрастних категорій звуків до більш складних фонетичних одиниць, що пов'язано з удосконаленням артикуляційної вправності та розвитку фонематичної свідомості. Важливо, що на кожному етапі цього процесу дитина не тільки вдосконалює свої мовленнєві навички, але й розвиває здатність до когнітивного сприйняття звукової структури мови, що є основою для подальшого розвитку її загальних пізнавальних здібностей.

Діти молодшого дошкільного віку набувають навичок звукової культури через активну взаємодію з оточуючим середовищем. Важливу роль у формуванні звукових мовленнєвих умінь у дітей цього віку відіграє педагог, який сприяє розвитку мовленнєвих навичок через організацію комунікації.

Формування фонематичних уявлень про звукову структуру мови базується на розвитку здатності дітей сприймати та відрізняти звуки (фонематичне сприймання), а також на вміннях виділяти окремі звуки у словах і порівнювати їх (фонематичне дослідження). Оволодіння звуковою стороною мовлення та її сприйняття значною мірою залежать від розвитку слуху, який у ранньому віці розвивається швидше, ніж артикуляційний апарат. Як зазначає Ф. Сохін, саме завдяки слуху діти сприймають всі тонкощі усної мови, а також здійснюють контроль та корекцію власного мовлення [59, с. 40].

На четвертому році життя удосконалюється артикуляційний апарат: рухи м’язів, що беруть участь у вимові звуків, стають більш скоординованими. Зміцнення м’язів кінчика язика сприяє правильній вимові приголосних без їх пом’якшення. Діти починають правильно вимовляти слова з двома-трьома приголосними і чіткіше артикулюють свистячі звуки (ц, ш, ж, ч, л, р), хоча більшість ще не вимовляє шиплячі та сонорні звуки. Видих стає довшим (3–5 с.). Діти все ще не завжди контролюють голосовий апарат, що впливає на висоту голосу та темп мовлення. Відповіді на запитання дорослого можуть бути тихими, але з однолітками вони зазвичай говорять голосніше. Інтонація відповідає комунікативній ситуації.

Мовленнєвий слух покращується: діти помічають неправильну вимову, але не усвідомлюють причин порушень. Наприкінці четвертого року значно поліпшується вимова, з’являються шиплячі звуки, а в окремих випадках – звук р, хоча загалом звуковимова залишається недосконалою [14].

У випадку труднощів з вимовою певного звука дитина часто замінює його іншим. Такі заміни характерні для груп звуків, зокрема: проривні та фрикативні, дзвінкі й глухі, губні та задньоязикові, передньоязикові та задньоязикові, сонорні й шумні, а також у разі запозичених слів.

Типовими помилками для молодших дошкільників є: заміна дзвінких глухими; заміна звука р на л і навпаки; заміна м на н і навпаки; заміна шиплячих на свистячі і навпаки; подвійна заміна дзвінких на глухі та шиплячих на свистячі; спрощення складних звуків; пом’якшення приголосних і заміна м’яких на тверді; заміна й на л, р на й, з на д, с на т [13].

У дітей середнього дошкільного віку спостерігається значне зростання інтересу до звукової структури слів: вони активно шукають звукові подібності між словами та успішно підбирають пари, схожі за звучанням. Окремі діти помічають помилки у вимові однолітків, проте не здатні виявити порушення у власній звуковимові. Розвинена рухливість м’язів артикуляційного апарату на п’ятому році життя дозволяє дітям здійснювати точніші рухи язиком і губами.

З настанням п’ятого року життя зменшується кількість перестановок

складів і пропусків звуків, зникає загальне пом’якшення, а також з’являється правильна (хоча й нестійка) вимова шиплячих і звука р (наприклад, Рариса – Лариса, жамок – замок, шама – сама) [56]. Ці явища є не дефектами мовлення, а фізіологічними етапами нормального розвитку мовленнєвих функцій у дітей, що перебувають на стадії становлення мовлення.

Мовлення дитини розвивається внаслідок наслідування мовлення оточуючих. Для правильного розвитку, зокрема звукової сторони мовлення, дитина повинна мати добрий слух. Вихователям слід враховувати, що слух є ключовим аналізатором у процесі засвоєння мовлення. Розвиток слуху випереджає артикуляцію та займає провідне місце у становленні мовлення.

У дошкільному віці слухове сприймання та увага ще недостатньо розвинені. Для правильної вимови звуків і слів необхідні швидкі, точні та координовані рухи органів артикуляційного апарату (губ, язика, щелепи, піднебіння, голосових зв’язок). Однак у дітей ці рухи є некоординованими, неточними та уповільненими, що зумовлено меншою рухливістю язика і коротшими голосовими зв’язками порівняно з дорослими, що призводить до порушень вимови.

До п’яти років фізіологічні вікові особливості мовлення дітей поступово зникають. Поліпшується звуковимова, зникає пом’якшення приголосних, майже відсутні пропуски звуків і складів. Більшість дітей оволодівають вимовою шиплячих, сонорних звуків, африкатів дз, дж, правильно використовують наголос і дотримуються літературної вимови [67]. Однак деякі діти все ще мають труднощі з вимовою складних звуків, зокрема у словах з поєднанням свистячих і шиплячих звуків, через недостатню виразність слухового сприймання та диференціації звуків у власному мовленні.

У середньому дошкільному віці діти здатні розрізняти на слух звуки у словах та добирати слова з певними звуками. Вони також вміють помічати зміни у силі голосу, темпі мовлення та інтонаційних засобах виразності, можуть змінювати інтонацію, висоту тону та силу голосу, а інколи навіть говорити пошепки. Видих дітей подовжується, а вимова голосних може тривати 3–

7 секунд. Таким чином, до п’яти років більшість дітей завершують процес засвоєння звуків рідної мови, і їх звуковимова значно поліпшується.

За даними досліджень (М. Фомічова, О. Жильцова), до п’яти років завершується розвиток мовленнєво-рухового і мовленнєво-слухового апарату, а на шостому році діти здатні вимовляти всі звуки рідної мови. Якщо після шести років спостерігаються мовленнєві дефекти, це вважається патологічними порушеннями.

Спостереження за мовленням дітей після шести років свідчать, що невчасне усунення фізіологічних вад може призвести до їх стійкого збереження протягом життя. До таких порушень відносяться: заміна дзвінких приголосних на глухі (б – п, д – т), заміна звуків р, л на и, у, в, й, змішування свистячих і шиплячих звуків із ф, в, міжзубна вимова свистячих і шиплячих, носова і бокова вимова сонорних, свистячих і шиплячих звуків, а також горлова вимова звука р [14].

У старшому дошкільному віці м’язи артикуляційного апарату достатньо розвинені, і діти здатні правильно вимовляти всі звуки рідної мови. Проте в окремих дітей процес засвоєння шиплячих і сонорних звуків завершується тільки на цьому етапі. Іноді спостерігається змішування свистячих і шиплячих звуків, а також звуків л і р, особливо у словах з одночасним поєднанням цих звуків (наприклад, «шушка» замість «сушка»), проте у словах з одним із цих звуків помилок не виникає. Однією з причин неправильної вимови є зміна молочних зубів на постійні. Водночас у дітей цього віку добре розвинений фонематичний слух, але не всі здатні чітко розрізняти дзвінкі та глухі, тверді та м’які, шиплячі та свистячі приголосні звуки. Діти правильно розпізнають інтонації питальних, окличних і розповідних речень, можуть виражати емоції через інтонацію, передаючи радість, сум, здивування, страх чи гнів. Видих стає довшим, і на одному видиху вони можуть вимовити фразу з 3–5 слів. Таким чином, старші дошкільники досягають високого рівня розвитку звукової культури мовлення.

На сьомому році життя діти здатні правильно вимовляти всі звуки рідної

мови, ефективно використовувати силу голосу, інтонаційні засоби виразності та адекватно змінювати темп мовлення. Однак у цьому віці ще спостерігаються певні труднощі з диференціацією груп звуків, таких як свистячі і шиплячі, сонорні, дзвінкі та глухі. Також зберігаються недоліки у звуковому оформленні слів і використанні наголосу. Згідно з нормами розвитку, до п’яти років діти повинні оволодіти звуковою культурою мовлення. Однак іноді до 5–6 років діти не володіють правильною вимовою з різних причин [15], серед яких М. Хватцев виокремлює фізіологічні, психологічні та соціальні фактори.

Фізіологічні причини включають недостатньо розвинену центральну нервову систему та нервово-м’язовий апарат мовлення, що ускладнює точну диференціацію мовленнєвих рухів і звуків. Психологічні фактори зумовлені недостатнім розвитком слухового сприймання, пам’яті і уваги, через що дитина може неправильно відтворювати звуки. Соціальні причини пов’язані з дефектами мовлення у оточенні дитини. Таким чином, існують певні недоліки звукової культури мовлення у дітей дошкільного віку, що можуть виникати внаслідок різноманітних факторів, зокрема вікових, фізіологічних та педагогічних (рис. 1.7) (додаток Г).

Такі недоліки зазвичай мають комплексний характер і проявляються на різних етапах розвитку мовлення дитини. Згідно з дослідженнями, у дошкільному віці дитина ще тільки формує основи звукової культури мовлення, тому виникнення тимчасових труднощів у вимові є нормальним явищем. Наприклад, не всі звуки можуть бути вимовлені коректно на ранніх етапах розвитку, і це пов’язано з віковими особливостями розвитку артикуляційного апарату. Водночас, деякі звукові недоліки можуть зберігатися на пізніших етапах розвитку мовлення, якщо вони не були усунені на початкових етапах.

Фізіологічні недоліки мовленнєвого апарату. Порушення в розвитку артикуляційного апарату, такі як слабо розвинені м’язи губ, язика, або порушення в будові органів мовлення (наприклад, вузьке або коротке піднебіння), можуть значно ускладнити правильну вимову звуків.

Фізіологічні недоліки можуть бути вродженими або набутими внаслідок

травм чи захворювань, що також впливає на якість мовленнєвого процесу у дитини. Наприклад, вроджена недорозвиненість артикуляційних органів може призводити до порушень звуковимови, таких як заміни звуків, їх спрощення чи видозміни [58].

Мовні патології та порушення мовлення. У старшому дошкільному віці, за умови неналежного педагогічного супроводу або відсутності належної мовленнєвої практики, можуть виникати серйозні мовні патології, такі як дислалія (порушення вимови окремих звуків), дизартрія (порушення артикуляції через слабкість м'язів мовленнєвого апарату), алалія (відсутність або обмеження мовлення) тощо. Зокрема, педагогічна занедбаність, тобто недостатня увага до розвитку мовленнєвих навичок, може стати основною причиною цих порушень. Невчасне виявлення таких порушень та відсутність корекційної роботи можуть призвести до того, що ці дефекти закріплюються на довгий час, ускладнюючи процес комунікації і соціалізації.

Недоліки розвитку фонематичного слуху. Діти можуть мати певні труднощі у розрізненні і правильної артикуляції фонем через недорозвиненість фонематичного слуху. Ці труднощі особливо очевидні у дітей, які не мають достатнього мовного стимулювання вдома чи в навчальному закладі. Мовленнєвий дефіцит у старшому дошкільному віці може виявлятися у вигляді труднощів в розпізнаванні та відтворенні звуків, що істотно впливає на розвиток фонематичного слуху і, відповідно, на формування правильного мовлення.

Педагогічні фактори. Відсутність правильно організованої мовленнєвої діяльності, недостатня увага до розвитку артикуляційних та мовленнєвих навичок може призвести до порушень у звуковій культурі мовлення. Нехтування корекційними вправами, які повинні бути спрямовані на розвиток правильності вимови, інтонаційної виразності та фонематичного слуху, може призвести до того, що дефекти мовлення у дитини стають стійкими, ускладнюючи подальший розвиток.

Отже, комплексний підхід до корекції цих недоліків є необхідним для

забезпечення правильного формування звукової культури мовлення у дітей дошкільного віку. Це передбачає як своєчасне виявлення мовних порушень, так і ефективну педагогічну допомогу, спрямовану на виправлення дефектів мовлення та розвиток усіх аспектів звукової культури.

У закладі дошкільної освіти можливе усунення фізіологічних і психологічних причин за допомогою створення сприятливих умов для розвитку звукової культури, зокрема шляхом забезпечення чистоти і правильності мовлення оточуючих. Мовлення вихователя має бути взірцем для наслідування: він повинен говорити чітко, виразно, з помірною силою голосу та дотриманням правильних пауз і наголосів. Діти дошкільного віку поступово усвідомлюють звукову систему рідної мови.

Одним із перших, хто визначив роль мови у формуванні психічної діяльності дитини, був Л. Виготський [27]. Він зазначив, що для дитини мова є основним засобом комунікації, через що вона оволодіває нею на практиці, без усвідомлення загальних закономірностей її функціонування. Згідно з його теорією, дитина володіє певними мовленнєвими навичками, однак не усвідомлює їх наявність.

На основі аналізу теоретичних джерел було виявлено, п’ять етапів розвитку усвідомлення дитиною звукової системи рідної мови, які пропонує Р. Левіна (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Етапи розвитку усвідомлення дитиною дошкільного віку звукової системи рідної мови

Етапи	Усвідомлення дитиною дошкільного віку звукової системи рідної мови
Перший етап	Повна відсутність диференціації звуків, розуміння мовлення в цілому та активного мовлення дитини свідчить про перехідний етап, що передує фонематичному розвитку мовлення

Продовження таблиці 1.1

Другий етап	Дитина здатна розрізняти віддалені фонеми, але не може диференціювати схожі звуки. На цій стадії сприйняття звуків у дитини відрізняється від дорослого, вона не може розпізнати правильну вимову від неправильної у мовленні інших і не усвідомлює власних помилок у вимові
Третій етап	Дитина здатна сприймати мовні звуки, розпізнавати та диференціювати правильну і неправильну вимову слів. Мовлення ще не є точним, але вже спостерігається адаптація до нового рівня сприйняття, при цьому між основними звуками виникають проміжні варіанти, які вимовляються як дитиною, так і дорослим
Четвертий етап	Нові уявлення про сприйняття звуків стають стійкими, проте мовна свідомість ще не повністю витіснила попередній спосіб сприйняття. На цьому етапі дитина не завжди може виявити неправильно вимовлені слова. Активне мовлення дитини наближається до високого рівня правильності
П’ятий етап	Процес фонематичного розвитку завершується, дитина здатна правильно сприймати та вимовляти звуки, формуються точні та диференційовані звукові уявлення про слова і окремі звуки

Отже, перші три етапи усвідомлення дитиною дошкільного віку звукової системи рідної мови зазвичай відбуваються в ранньому дитинстві, в той час як два останні етапи розвиваються вже в дошкільному віці. На першому етапі малюк лише починає сприймати звуки навколишнього мовлення, на другому етапі починається активне усвідомлення та диференціація звуків, тоді як на третьому етапі дитина вже здатна розрізняти і відтворювати звуки рідної мови, хоча ще не вміє повністю їх диференціювати в усіх контекстах. У дошкільному віці відбувається вдосконалення фонематичного сприйняття, на четвертому етапі дитина вже здатна чітко розрізняти й імітувати більшість звуків, а на

п’ятому етапі мовлення дитини наближається до норм і стандартів рідної мови, з’являється здатність до точного відтворення звукових образів і розпізнавання помилок у вимові.

Виходячи з вище сказаного зазначимо, розвиток звуковимови у дітей дошкільного віку є складним і багатогранним процесом, який проходить через кілька етапів. На ранніх етапах розвитку мовлення діти зазвичай мають труднощі з диференціацією звуків, що пояснюється незрілістю артикуляційного апарату та недосконалістю слухового сприймання. Це призводить до заміни звуків, порушень вимови окремих звуків, зокрема дзвінких і глухих, а також шиплячих і свистячих. Однак на цих етапах такі помилки є природними і цілком нормальними для дітей цього віку.

З віком, з розвитком артикуляційних та слухових навичок, спостерігається поступове покращення звуковимови. Діти набувають здатності до правильного вимовляння складних для артикуляції звуків, таких як «р», «ш» та інших, однак на деяких етапах може спостерігатися труднощі в їх правильному відтворенні. Протягом дошкільного віку також значно розвивається мовна інтонація та виразність мовлення.

Завершення процесу фонематичного розвитку до п’яти-шести років забезпечує чітку, правильну вимову звуків і слів. Водночас важливо відзначити, що на цьому етапі мовленнєві помилки можуть все ще виникати в зв’язку з індивідуальними особливостями розвитку дітей. Загалом, розвиток звукової культури в дошкільному віці потребує особливої уваги з боку педагогів та батьків, адже саме в цей період закладаються основи мовленнєвої компетентності дитини, що впливає на її подальший розвиток мовленнєвих навичок і здатність до ефективного спілкування.

РОЗДІЛ 2
МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ПОЕЗІЇ Т. ШЕВЧЕНКА

2.1. Методика виховання звукової культури мовлення старших дошкільників засобами поетичних творів Т. Шевченка

Виховання звукової культури мовлення у старших дошкільників є важливою складовою мовного розвитку дітей. Звукова культура включає правильну артикуляцію, фонематичне сприймання, інтонацію, слухову увагу та здатність до виразного мовлення. Поезія Т. Шевченка, з її глибоким змістом і багатою звуковою структурою, є чудовим засобом для розвитку цих аспектів мовлення у дошкільнят.

Поетичні твори Т. Шевченка відзначаються ритмічною структурою, мелодійністю, багатством звукових елементів та образністю, що дає можливість органічно поєднувати виховання звукової культури з емоційно-естетичним розвитком дітей. Зокрема, вірші Т. Шевченка мають значний потенціал для розвитку таких мовних компонентів, як фонематичне сприймання, артикуляція, слухова пам’ять і уважність, а також інтонаційно-виразне мовлення.

Згідно з програмою розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» (2022), для використання в освітньому процесі ЗДО рекомендовано включення таких поетичних творів Т. Шевченка: «Тече вода», «Зацвіла в долині», «Садок вишневий», «Дивлюсь, аж світає» [10]. Інші освітні програми розвитку та виховання дітей, зокрема «Впевнений старт» (2019), «Дитина» (2020) та «Я у Світі» (2019), включають до навчального процесу також такі поетичні твори Т. Шевченка: «І досі сниться», «Ой діброво, темний гаю», «Тополя», «Зоре моя вечірняя».

Заняття є основною формою роботи, під час яких педагог знайомить дітей з поезією Шевченка, акцентуючи увагу на правильній вимові звуків, їх фонематичному сприйнятті та інтонаційній виразності. У закладах дошкільної освіти в межах розділу «Виховання звукової культури мовлення» здійснюється проведення різних типів занять, зокрема: фронтальних (для всієї групи дітей), групових (для підгруп дітей), індивідуально-групових (4–8 дітей) та індивідуальних (1–4 дитини). Залежно від характеру заняття, вони поділяються на комплексні, тематичні, підсумкові та контрольні.

У своїх напрацюваннях А. Богуш, Н. Гавриш зазначають, різноманітні групи завдань із виховання звукової культури мовлення входять до складу комплексних занять з розвитку мовлення як одна із трьох самостійних частин. Завдання з виховання звукової культури мовлення плануються у складі комплексних (групових) занять двічі на місяць у всіх вікових групах. На таких заняттях використовують методи і прийоми виховання звукової культури, що розглядалися в попередньому параграфі. Вони можуть поєднуватись зі змістом попередніх структурних частин як змістове чи тематичне їх продовження, а можуть бути і цілком самостійною, незалежною від інших складовою мовленнєвого заняття [14, с. 348].

Для дітей які потребують додаткової уваги, проводиться індивідуальна робота. Вихователь працює з дитиною над вимовою конкретних звуків або складів, зокрема тих, що часто спричиняють труднощі у вимові. Під час індивідуальної роботи з дитиною педагог може застосовувати техніки корекції звуків на прикладі поезії Т. Шевченка, фокусуючись на конкретних проблемах, наприклад, на вимові звуку «р» або «с».

Доцільно проводити в закладі освіти і творчі заняття та ігри. На таких заняттях діти можуть не лише вивчати вірші, а й імпровізувати, створювати власні вірші або доповнювати існуючі, що є важливою формою для розвитку звукової культури. Наприклад, діти разом з педагогом можуть придумати свої варіанти кінцівки вірша або створити нові рядки, використовуючи звуки, які вони вже опанували у віршах Т. Шевченка.

Основною метою роботи з віршами Т. Шевченка є формування у дітей старшого дошкільного віку звукової культури мовлення через глибоке засвоєння основних принципів мовленнєвого вираження, що включає:

– розвиток артикуляційної правильності, зокрема чіткості та точності вимови звуків, коректного наголосу та правильного інтонаційного оформлення мовлення;

– формування навичок ритмічної організації мовлення, здатності правильно організовувати паузи, інтонаційні акценти і темп мовлення;

– ознайомлення з художньою спадщиною Т. Шевченка, що сприяє емоційному та когнітивному розвитку дітей;

– виховання поваги до рідної мови та культури, через усвідомлення поетичної спадщини великого українського письменника.

Зважаючи на специфіку мовленнєвих процесів у дошкільному віці, робота з віршами Т. Шевченка повинна включати систематичні етапи, що сприяють розвитку звукової культури. У рамках кожного етапу доцільно використовувати інтегровані методи та підходи, орієнтуючись на індивідуальні особливості розвитку кожної дитини. Розкриємо етапи виховання звукової культури мовлення засобами поезії Т. Шевченка.

Перший етап ознайомлення з віршем. На цьому етапі ознайомлення дітей з віршем важливо створити умови для глибокого емоційного сприйняття поетичних образів та розвитку здатності до виявлення емоційного забарвлення вірша. Цей етап передбачає не лише знайомство з текстом, а й акцент на особливостях його звучання та ритму.

Прослуховування вірша. Для того щоб діти змогли адекватно сприймати поезію Т. Шевченка, їх необхідно кілька разів ознайомити з текстом, даючи можливість «вловити» ритм, інтонацію та темп. Педагог має заохочувати дітей до уважного слухання вірша, під час якого кожен елемент – від ритмічної структури до інтонаційних змін – стає важливим для розуміння емоційного стану поета.

Так, наприклад, для ознайомлення з віршем Т. Шевченка «Садок

вишневий коло хати» педагог може спершу прочитати його в спокійному темпі, з акцентом на лагідне звучання голосних та помірну інтонацію [68]. Читаючи вірш в другий раз робить акцент на темп, злегка прискорюючи ритм, щоб діти могли відчути перехід від спокійного стану до більш емоційно зарядженого.

Завдання для дітей:

– попросіть дітей уважно слухати, як змінюється темп та інтонація вірша;

– запитайте, які емоції вони відчувають під час прослуховування, що змінюється в звучанні при читанні кожного рядка.

Розвиток мовного слуху та фонематичних відчуттів. Для розвитку мовного слуху важливо, щоб діти не лише чули, а й могли свідомо усвідомлювати звучання поетичних рядків. Це допомагає дитині виокремлювати конкретні звуки, склади, рими, а також їх вплив на загальний емоційний настрій вірша.

Педагог може акцентувати увагу на римах у вірші «Садок вишневий коло хати», де важливо почути звукові подібності між словами («хати» – «кати», «дуби» – «тумани»). Пропонувати дітям «зловити» рими на слух і спробувати повторити їх у ритмі вірша.

Завдання для дітей:

– попросіть дітей виділити звуки, що повторюються в вірші;

– вказати на слова, які звучать подібно і можуть створювати певний ритм;

– заохочувати дітей до повторення окремих рядків, акцентуючи увагу на звучанні звуків та їхній зміні.

Усвідомлення емоційного забарвлення. Смакування поетичних образів та емоційне сприйняття вірша є важливими елементами на цьому етапі. Діти повинні навчитися не лише слухати вірш, а й відчувати емоції, які він передає через інтонацію та виразність звучання. Педагог має сприяти тому, щоб діти могли не тільки розпізнати емоції, а й самостійно передати їх у своєму виконанні.

Під час читання вірша Т. Шевченка «Ой діброво, темний гаю» педагог може звернути увагу на контраст між ліричними образами та емоційними

відтінками, що змінюються впродовж твору [69]. Початок вірша має спокійний, майже зворушливий характер, а поступово розвивається в глибоку, тривожну емоцію. Вихователь повинен акцентувати увагу на тому, як змінюється інтонація – від ніжної, задумливої до більш урочистої та емоційно насиченої.

Завдання для дітей:

– читання вірша з акцентом на емоційні зміни: Вихователь пропонує дітям кілька разів прослухати вірш, звертаючи увагу на зміну інтонації та емоційного забарвлення. Наприклад, на початку вірша, де ліричний герой звертається до природи, інтонація повинна бути м’якою, задумливою. А в кінці вірша, де з’являються більш глибокі і сумні думки, інтонація має змінитися на більш гірку і задумливу.

– робота з образами вірша: Запропонуйте дітям зупинитися на образах діброви та гаю, на їх емоційному значенні. Обговоріть з дітьми, які почуття викликає цей ландшафт і як ці почуття можуть бути передані через інтонацію.

– завдання на виразність: Попросіть дітей читати вірш, змінюючи темп і інтонацію залежно від того, який емоційний відтінок вони відчувають у кожному рядку. Наприклад, де звучать образи природи, інтонація може бути спокійною, а де згадується біль або сум – більше тривожною.

Такий підхід дозволяє дітям не тільки краще розуміти вірш, а й навчитися виразно передавати його емоційний зміст, що є важливим для розвитку мовленнєвої виразності та емоційного сприйняття тексту.

Застосування аудіовізуальних методів для посилення сприйняття. Для кращого усвідомлення та закріплення звукових образів можна використовувати допоміжні засоби, такі як малюнки чи музичний супровід. Візуальні елементи допомагають дітям краще відчути атмосферу вірша та створити зв’язок між словами та їх емоційним значенням. Зокрема для вірша «Садок вишневий коло хати» можна показати дітям малюнки з вишневим садом або запросити їх створити власні малюнки до вірша, зобразивши те, що вони уявляють, слухаючи вірш.

Завдання для дітей:

– попросіть дітей намалювати сцену з вірша, щоб вони могли зв’язати образи з власними емоціями та враженнями.

– обговоріть разом, чому вони вибрали саме такі кольори чи елементи на малюнку, і як це пов’язано з настроєм вірша.

Перший етап ознайомлення з віршем є важливим для формування у дітей не лише навичок слухового сприймання, а й емоційного ставлення до поетичних образів. Прослуховування вірша, акцент на ритмічних та інтонаційних змінах, розвиток мовного слуху та усвідомлення емоційного забарвлення є необхідними складовими цього етапу. Важливо, щоб діти вчилися не тільки чути, але й глибоко відчувати красу мови, її звуки, ритм і мелодію.

Другий етап розвитку звукової культури мовлення дітей дошкільного віку за допомогою поезії Т. Шевченка спрямований на активізацію та вдосконалення мовленнєвих навичок, зокрема через чітку артикуляцію, точну вимову та інтонаційну виразність. Завдання цього етапу полягає в тому, щоб допомогти дітям освоїти правильну вимову звуків і складів, розвинути слухове сприйняття мови, а також навчити їх варіювати інтонацію для вираження емоцій та настроїв, що відображаються в текстах поезій.

Чітка артикуляція та правильна вимова: Одним із основних завдань цього етапу є покращення артикуляційних навичок. Для цього використовуються вірші Тараса Шевченка, які містять багато звуків, що можуть бути складними для вимови у дітей, наприклад, звуки «р», «л», «ш», «с». Кожен вірш вимагає чіткої артикуляції для того, щоб текст звучав правильно та зрозуміло.

Для роботи з віршем «Тече вода» можна запропонувати дітям таке завдання: по черзі вимовляти рядки, акцентуючи увагу на звуках «т», «в», «д», «з», «л», які потрібно чітко проговорювати. Наприклад:

Тече вода з-під явора,

Явір же не росте…

У цьому випадку діти мають тренувати правильне вимовляння «т» в поєднанні з голосними, а також чіткість в вимові звуків «з» і «в», що допомагає

розвивати чіткість мовлення.

Інтонаційна виразність: Поезія Т. Шевченка насичена емоціями та глибокими переживаннями, тому важливо навчити дітей передавати ці почуття через інтонацію. Для розвитку інтонаційної виразності використовуються вірші, де можна змінювати висоту голосу, темп, паузи та емоційне забарвлення в залежності від змісту.

Використовуючи вірш «Зацвіла в долині» дітям можна запропонувати варіювати інтонацію відповідно до змін настрою в тексті [68]:

Зацвіла в долині

Тополя,

Задула весна –

Ой, радість!

Тут важливо, щоб діти підвищували голос і використовували радісну інтонацію при словах «радість» і «весна», а також робили паузи між частинами вірша для створення драматичного ефекту. Таке завдання дозволяє не лише правильно вимовляти слова, а й передавати емоційний стан героя через інтонацію.

Точність вимови та слухова увага: Ще однією важливою складовою цього етапу є розвиток слухової уваги та вміння дітей слухати й правильно повторювати вірш. Вони мають навчитися відрізняти схожі за звучанням звуки та правильно вимовляти їх. У вірші «Садок вишневий» [69] можна працювати над розрізненням і чіткою вимовою звуків «ш», «в», «с». Завдання може бути таким:

Садок вишневий коло хати,

І слухаєш, як тихо в світі…

Діти повинні чітко вимовляти «ш» у слові «шум», «с» у слові «світі», акцентуючи увагу на точності їх вимови, щоб ці звуки звучали чітко і розбірливо.

Вдосконалення ритмічних і мелодійних аспектів мовлення: Вірші Т. Шевченка мають певний ритм і мелодійність, які є природним засобом для

розвитку мовного почуття у дітей. Через ритм віршів можна тренувати правильне наголошування слів, а також навички правильної паузи та акцентуації. Зокрема, у вірші «Дивлюсь, аж світає» можна звернути увагу на правильну постановку пауз між рядками і на правильний ритм. Діти мають навчитися правильно вимовляти вірш із збереженням ритму і пауз, таких як:

Дивлюсь, аж світає,

Туман, як біла мла...

Завдання полягає в тому, щоб діти вимовляли вірш з чітким дотриманням ритму і пауз, що сприяє формуванню мовного почуття та правильного сприйняття ритмічних структур мови.

Ці завдання допомагають не лише удосконалювати технічні аспекти вимови, а й сприяють розвитку емоційної виразності мовлення, що є важливим етапом у загальному розвитку мовленнєвих навичок дітей дошкільного віку. Вивчення поезії Т. Шевченка на цьому етапі не тільки покращує звукову культуру мовлення, але й відкриває перед дітьми багатий світ української літератури, що сприяє їхньому емоційному і культурному збагаченню.

На третьому етапі розвитку звукової культури мовлення у дітей дошкільного віку важливо зосередитися на розпізнаванні і правильному відчутті ритму вірша. Вірші з чіткою і виразною ритмічною структурою допомагають малятам не тільки розвивати мовленнєві навички, а й відчувати звукові та інтонаційні особливості мови. Для досягнення цього результату можна використовувати твори Т. Шевченка, які мають простий, але виразний ритм, наприклад, «Тече вода з-під явора», «Зацвіла в долині», «Садок вишневий» та «Дивлюсь, аж світає» [69].

Ритм як основа мовленнєвого вираження. Перш за все, потрібно навчити дітей розрізняти ритм вірша, сприймати його як органічну частину тексту. Чітка ритмічна структура дозволяє дитині краще сприймати мовлення, покращує вимову та інтонаційну виразність. У вірші Т. Шевченка «Тече вода з-під явора» ми можемо спостерігати виразний бічний ритм, який дітям буде легко вловити і повторити. Наприклад:

Тече вода з-під явора,

Явір же не росте,

А я, як той явір,

Тільки дощем поливаю…

Цей вірш має ритмічні повтори та чіткі паузи, що дає змогу дітям за допомогою ритмічних рухів чи простих жестів освоювати правильне сприйняття та відтворення ритму.

Завдання на розпізнавання та повторення ритму. Щоб навчити дітей розпізнавати і відчувати ритм, можна запропонувати кілька завдань, які допоможуть глибше зрозуміти структуру вірша. Одним із таких завдань є завдання на розпізнавання чергування наголошених і ненаголошених складів. Діти повинні навчитись розпізнавати «важкі» та «легкі» склади, які утворюють ритм. Наприклад, прочитавши перші рядки вірша «Тече вода з-під явора», діти повинні повторювати їх за вихователем, звертаючи увагу на правильне виділення ритмічних пауз між словами:

Тече вода з-під явора,

Явір же не росте…

Діти можуть плескати в долоні чи робити кроки в такт ритму вірша, що дозволяє фізично відчути цей ритм.

Ритм і інтонація. Вірші Т. Шевченка [69] не лише ритмічні, а й емоційно насичені, тому важливо навчити дітей поєднувати ритм з інтонацією, щоб передавати емоційний зміст вірша. Для цього потрібно тренувати дітей на вмінні змінювати інтонацію в залежності від того, чи є вірш спокійним, радісним чи сумним. Вірші, як «Зацвіла в долині», дозволяють дітям працювати з м’якою інтонацією і плавним ритмом:

Зацвіла в долині

Тополя,

Задула весна –

Ой, радість!

У цьому вірші важливо використовувати м’який, спокійний ритм для слів

«зацвіла», «тополя», а на «радість» підвищувати інтонацію і використовувати більш швидкий темп для підкреслення емоційної насиченості слова.

Діти повинні вимовляти цей вірш з відповідною інтонацією, варіюючи швидкість і висоту голосу відповідно до змісту. Наприклад, слово «радість» вимовляється з підвищеним темпом та інтонацією радості.

Визначення ритму через рухи. Ще одним цікавим завданням є виконання ритму вірша за допомогою рухів. Вивчення ритмічного малюнка за допомогою жестів або танцювальних рухів дозволяє дітям не тільки зрозуміти ритм, а й втілити його в фізичну активність.

Приклад завдання: Під час вивчення вірша «Садок вишневий» можна запропонувати дітям виконувати рухи, які будуть відповідати ритму та настрою вірша:

Садок вишневий коло хати,

І слухаєш, як тихо в світі…

Діти можуть рухатися по колу, зображуючи дерева, або виконувати повільні рухи руками, що імітують «тихий» світ, зазначений у вірші.

Ритм і рими. Вірші Т. Шевченка зазвичай мають чітку римовану структуру, що також є важливим аспектом ритмічної роботи. Рими допомагають дітям краще запам’ятовувати вірш і відчувати його музичність. Наприклад, у вірші «Дивлюсь, аж світає» можна звернути увагу на римування:

Дивлюсь, аж світає,

Туман, як біла мла…

Завдання для дітей: прослуховувати вірш і визначати рими в кінці рядків. Потім вони можуть намагатися відтворювати рими, проговорюючи кожен рядок в такт ритму.

Ритмічна робота на третьому етапі розвитку звукової культури мовлення включає в себе не лише розпізнавання ритму, але й вміння його відчувати через рухи, інтонацію та чітке проговорення вірша. Вивчення віршів Т. Шевченка на цьому етапі дає можливість дітям не тільки розвивати мовленнєву чіткість, але й глибше занурюватися у багатство української мови, вивчаючи її ритмічні і

музичні особливості.

Четвертий етап драматизації та виразного читання з метою розвитку емоційної виразності через вірші Т. Шевченка. На четвертому етапі розвитку звукової культури мовлення дітей дошкільного віку важливо зосередитися на глибокому відчутті вірша через драматизацію та виразне читання. Це дозволяє дітям не лише освоювати мовленнєву техніку, а й відчувати емоційний зміст творів, передавати настрої через інтонацію, міміку, жести та ритмічні паузи. Перш за все, важливо, щоб діти навчилися виразно читати вірші та драматизувати їх, що дозволяє створити яскравіші образи та зрозуміти глибину поетичних творів.

Драматизація вірша. Драматизація вірша є чудовим способом допомогти дітям краще відчути його зміст і передати емоції через гру. У віршах Т. Шевченка можна знайти багато образів і ситуацій, які легко адаптувати для драматизації. Діти можуть виконувати ролі персонажів, виразно відтворюючи через рухи, жести та міміку емоції, які передає поет. Одним із віршів для драматизації є «Тече вода з-під явора». У цьому вірші можна виокремити кілька важливих моментів для драматизації. Наприклад, образи явора та води, які символізують спокій та природний ритм, можуть бути втілені через рухи дітей. Один може зображати явір, стоячи, розкидаючи руки, а інший – воду, яка тече, рухаючись плавно по колу.

Тече вода з-під явора,

Явір же не росте,

А я, як той явір,

Тільки дощем поливаю…

Завдання для дітей: вони можуть вийти на середину кімнати та відтворити, як вода тече з-під дерева, одночасно проговорюючи рядки вірша. Це допомагає малятам краще відчути зв’язок між словами та образами, а також уявити собі картину природи, описану поетом.

Виразне читання вірша. Виразне читання є важливою частиною емоційного розвитку дитини та вдосконалення її мовленнєвих навичок. Через

виразне читання діти вчаться правильно акцентувати слова, робити паузи, підвищувати або знижувати тон, а також відображати емоційний стан персонажів вірша.

Прикладом вірша для виразного читання може бути вірш «Зацвіла в долині». Цей вірш має спокійний, меланхолійний характер, тому діти повинні читати його повільно, з ніжною інтонацією, передаючи відчуття весняної тиші та радості від цвітіння.

Зацвіла в долині
Тополя,
Задула весна –
Ой, радість!

Завдання для дітей: після того, як вони ознайомляться з віршем, вихователь може запропонувати виконати його з різною інтонацією. Наприклад, перші рядки можуть бути прочитані м’яким, тихим голосом, а на слові «радість» – підвищити голос і додати більше емоційного забарвлення, щоб підкреслити щасливий настрій.

Підготовка до виразного читання. Щоб допомогти дітям освоїти виразне читання, можна використати вправи, що сприяють розвитку емоційної виразності. Наприклад, перед тим, як прочитати вірш, можна запропонувати дітям уявити, що вони – це персонажі, описані віршем. Попросіть їх уявити собі сцену з твору: що вони відчувають, як вони рухаються, як змінюється їхній настрій.

Перед читанням вірша «Садок вишневий» [68] вихователь може поставити питання: «Які почуття у вас викликає цей садок?» Після цього діти повинні проговорити, як вони уявляють собі цей садок і як його можна передати через виразну інтонацію. Наприклад, садок може бути спокійним і затишним, а слова «і слухаєш, як тихо в світі» можна прочитати з м’яким, лагідним тоном.

Садок вишневий коло хати,
І слухаєш, як тихо в світі…

Робота з мімікою та жестами.

Драматизація віршів також передбачає активну роботу з мімікою та жестами, що допомагає дітям краще відчути емоції, про які йдеться у вірші, і передати їх через вираз обличчя та рухи. У вірші «Дивлюсь, аж світає» можна використовувати міміку для вираження захоплення та радості, адже це вірш про перші промені сонця.

Дивлюсь, аж світає,

Туман, як біла мла…

Завдання для дітей: вони повинні зобразити мімікою та рухами, як вони дивляться на світанок, відчуваючи туман і перші сонячні промені. Це дозволить дітям глибше зануритися в образи вірша та проявити власну емоційну реакцію на нього.

Групова драматизація та постановка. Щоб зробити заняття більш інтерактивним та цікавим, можна організувати групову драматизацію, де діти виконують ролі персонажів з вірша. Наприклад, у вірші «Тече вода з-під явора» можна розподілити ролі між дітьми: одні будуть водою, інші – явором, а третій учасник може виконати роль самого поета, який спостерігає за цією картиною. Всі разом вони створять живу картину природи, що допоможе дітям краще зрозуміти зміст твору.

Четвертий етап роботи з віршами Т. Шевченка – це важливий період у розвитку мовленнєвої виразності дітей. Драматизація та виразне читання віршів допомагають малятам не тільки покращити техніку мовлення, але й сприяють їхньому емоційному розвитку. Вони вчаться передавати почуття і настрої через інтонацію, міміку та жести, що є важливою складовою частиною процесу розвитку звукової культури.

Отже, виходячи з вище зазначеного, можна зробити певні висновки, що виховання звукової культури мовлення у старших дошкільників за допомогою поетичних творів Т. Шевченка є ефективним інструментом для розвитку мовленнєвих навичок дітей. Залучення віршів великого українського поета сприяє не тільки покращенню фонематичного сприйняття, а й розвитку

слухової уваги, чутливості до звукових змін, інтонаційних варіацій та ритму мови.

Застосування таких поетичних творів, дає можливість дітям не тільки розвивати звукову культуру мовлення, а й виховувати емоційну чутливість до мови, сприяючи глибшому розумінню зв’язку між звучанням слів та їхнім змістом. Окрім того, виконання віршів з відповідною інтонацією, ритмом та емоційним забарвленням підвищує загальний рівень мовної виразності дітей, роблячи процес навчання більш цікавим і доступним.

Таким чином, використання поезії Т. Шевченка як засобу виховання звукової культури мовлення має значний освітній потенціал, який сприяє формуванню у дітей дошкільного віку не лише мовленнєвих, а й культурних компетентностей. Важливо, щоб педагог, застосовуючи методику виховання звукової культури мовлення засобами поетичних творів Т. Шевченка, враховував індивідуальні особливості дітей, створюючи умови для розвитку їх мовленнєвих здібностей у гармонії з емоційно-естетичним сприйняттям поезії.

2.2. Методичні рекомендації для педагогів щодо виховання звукової культури мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами поезії Т. Шевченка

Звукова культура мовлення є важливою складовою мовного розвитку дітей дошкільного віку, яка передбачає не лише правильну вимову звуків, а й розвиток фонематичного слуху, інтонаційної виразності та загальної комунікативної компетенції. Враховуючи зростаючу значущість мовної підготовки у контексті загального розвитку дитини, особливо у старшому дошкільному віці, важливою є систематична робота над вихованням звукової культури через різноманітні методи та засоби. У цьому контексті значну роль відіграють літературні твори, зокрема поезія Т. Шевченка, яка, завдяки своїй ритмічній структурі, багатству звукових поєднань та емоційній насиченості,

стає потужним інструментом для формування мовленнєвих навичок у дітей.

Поезія Т. Шевченка сприяє розвитку фонематичного слуху, правильній вимові звуків, вдосконаленню дикції та інтонаційної виразності, що є основою для подальшої соціалізації дитини в суспільстві. Важливо зазначити, що саме через вірші великого поета діти засвоюють не лише правильну вимову окремих звуків, а й здатність до сприйняття та передачі емоційних відтінків мови, що є необхідним елементом для формування їх комунікативної компетенції.

У цьому контексті методичні рекомендації, мають на меті забезпечити педагогам закладів дошкільної освіти практичні поради та стратегії використання поезії Т. Шевченка як засобу для розвитку звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку. Рекомендації спрямовані на організацію навчального процесу, що дозволить педагогам ефективно інтегрувати поетичний матеріал у мовленнєву діяльність дітей, створюючи таким чином сприятливі умови для всебічного розвитку їхніх мовних здібностей.

Використання ритму та мелодики поезії. Поезія Т. Шевченка є надзвичайно цінним інструментом для розвитку звукової культури мовлення у дітей старшого дошкільного віку, оскільки вона має чітку ритмічну структуру та багатий мелодійний фон, що дозволяє дітям краще освоювати правильний темп мовлення, інтонаційні акценти та виразність. Завдяки особливостям мови поета, діти не лише знайомляться з культурною спадщиною, але й отримують можливість розвивати мовленнєві навички, покращуючи вимову та інтонацію.

Вихователю ЗДО варто регулярно використовувати поезію Т. Шевченка в процесі виховання звукової культури мовлення у дітей. Особливо важливим є акцент на ритмічних патернах вірша, розподілі акцентів, паузах, а також інтонаціях, що визначають емоційний відтінок вірша. Це дає можливість дітям на практиці розвивати навички вимови, інтонаційної виразності та правильного темпу мовлення. Такі вправи сприяють формуванню стійких мовленнєвих навичок, підвищують чутливість до нюансів мовної структури та дозволяють дитині оволодіти не тільки мовленнєвою технікою, а й здатністю емоційно

передавати зміст прочитаного.

Так скажемо, ритм та мелодика вірша Т. Шевченка «Зацвіла в долині червона калина». Вірш має чітко виражений ритм, що дозволяє дітям легко сприймати та відтворювати його. Зокрема, у рядках «Зацвіла в долині червона калина» можна виділити акценти на ключових словах, що створює ритмічний малюнок. Педагог може запропонувати дітям повторювати рядок, роблячи паузи після кожного слова, наприклад: «Зацвіла... в долині... червона... калина...». Це допомагає дітям краще усвідомити звуки та їх взаємозв'язок, а також формує правильне сприймання пауз і акцентів у мовленні.

Інтонаційна виразність: Інтонація є важливим елементом поезії Шевченка, і її можна варіювати в залежності від емоційного стану вірша. У цьому випадку, можна зосередитися на урочистості та радісності зростання червоної калини в природі, використовуючи підвищення темпу та піднесену інтонацію. «Зацвіла в долині червона калина...» – тут інтонація може бути піднесеною, з емоційним забарвленням радості й захоплення. Педагог може запропонувати дітям змінити інтонацію залежно від того, як вони сприймають цей образ природи.

Додавання музичного супроводу також може допомогти дітям краще відчути ритм вірша. Музика дозволяє дати чіткі вказівки на темп читання та надає віршу ще більшої виразності. Педагог може створити просту мелодію для читання вірша або підібрати вже готову народну музику, що буде співвідноситися з ритмічною структурою вірша, допомагаючи дітям краще освоїти інтонаційне оформлення.

Мелодія та темп можуть варіюватися в залежності від настрою вірша. Наприклад, для рядка «Як заграє соловейко» можна використовувати м'яку, ніжну мелодію з повільним темпом, що створює враження спокою і гармонії в природі. Вихователь починає читання вірша повільно і чітко, акцентуючи увагу на паузах після кожного слова: «Зацвіла... в долині... червона... калина...».

Потім він змінює темп, щоб діти зрозуміли, як інтонація може змінюватися в залежності від емоційного забарвлення: «Як заграє...

соловейко...». Для підвищення інтересу можна використовувати співочий темп або ритм вірша за допомогою мелодії. Такі вправи сприяють розвитку фонематичного слуху, правильному темпі мовлення, а також вміння передавати емоції через інтонацію.

Робота над фонематичним слухом в контексті поезії Т. Шевченка є важливою частиною мовленнєвого розвитку дошкільників. Завдяки багатству звукових поєднань, вірші Т. Шевченка забезпечують чудову можливість для дітей не тільки розвивати навички звукового аналізу, а й вдосконалювати фонематичний слух. Це сприяє розвитку здатності розрізняти звуки, а також формує точність і виразність вимови.

Поезія Т. Шевченка містить багаті звукові комбінації, які дозволяють працювати з різними аспектами фонематичного слуху, зокрема з розрізненням голосних і приголосних звуків, а також їх варіативністю, що є надзвичайно важливим на етапі мовленнєвого розвитку дошкільників.

Одним із прикладів роботи над фонематичним слухом засобами поезії Т. Шевченка є вірш «Тече вода з-під явора». Вірш містить різноманітні звукові комбінації та багатий лексичний матеріал, що сприяє розвитку слухової уваги, здатності до звукового аналізу та правильному вимовлянню звуків. Педагог може запропонувати дітям завдання на розрізнення приголосних звуків, таких як «т», «в», «з», «п», «й», що зустрічаються у вірші. Це дозволить дітям зосередитися на правильній артикуляції приголосних звуків.

Розпізнавання і виділення звуків. Оскільки фонематичний слух включає в себе здатність розпізнавати звуки в словах, одним із перших завдань є виділення окремих звуків у словах та визначення їх різниць. Для цього можна використовувати поезії Т. Шевченка, в яких зустрічаються різні звукові комбінації (шиплячі, свистячі, дзвінкі та глухі звуки). Вірші Т. Шевченка є багатими на різноманітні звукові сполучення, які допомагають дітям освоювати правильну артикуляцію та фонематичну увагу.

Завдання: вибрати вірш з яскравими звуковими комбінаціями (наприклад, «Тече вода з-під явора») і попросити дітей визначити, які звуки вони чують на

початку кожного слова (шиплячі, дзвінкі, глухі).

Вправи на виділення приголосних і голосних звуків: почуйте, який звук в слові «вода» є голосним, а який приголосним? Як він звучить?

Виділення звукових сполучень і їх вимова. Вірші Т. Шевченка часто містять складні для вимови звукосполучення, що є чудовими для тренування фонематичного слуху. Під час виконання вправ з віршами можна звертати увагу на те, як поєднуються звуки в різних словах і як правильно їх вимовляти.

Вправи на правильну вимову складних звуків у поєднанні (наприклад, «з-під», «тісно», «під калиною»).

Пропонувати дітям прочитати поезію кілька разів, кожного разу зосереджуючись на певних звуках, таких як «т», «в», «з», «п». Акцент на точній артикуляції звуків допомагає вдосконалити фонематичний слух.

Визначення темпу та інтонації. Під час читання віршів важливо акцентувати увагу не тільки на правильності вимови звуків, а й на темпі мовлення, паузах та інтонаційному оформленні. Це допомагає дітям не лише правильно вимовляти звуки, але й чітко розрізняти зміни інтонації у словах та реченнях. Наприклад, можна запропонувати дітям прочитати вірш «Тече вода з-під явора» з різними інтонаціями (радісно, сумно, задумливо). Запропонувати дітям уявити, як би вони передали емоції через інтонацію і як це змінює звучання.

Вправа на підсилення звукових акцентів: послухайте, як звучить цей рядок: «Тече вода з-під явора». Чи можна його прочитати спокійно або потрібно додати емоційність?

Складання слів з окремих звуків. Для розвитку фонематичного слуху корисно проводити вправи на складання слів із окремих звуків, особливо тих, які зустрічаються у віршах Шевченка. Це дозволяє дитині зосереджуватися на кожному звуці і розуміти, як він змінює смисл слова.

Завдання: Використовувати звуки з вірша («тече», «вода», «під»), запитуючи дітей про можливість замінити один звук на інший і як це змінить слово (наприклад, змінити звук «в» на «ф» і побачити, що буде з словом

«вода»).

Групування звуків за категоріями. Важливим етапом у роботі над фонематичним слухом є групування звуків за певними категоріями. Поезії Т. Шевченка допомагають з'ясувати, які звуки подібні між собою, а які відрізняються за своїми ознаками (глухі та дзвінкі, тверді та м'які, шиплячі та свистячі). Одним із завдань можна запропонувати дітям знайти вірші, де є звуки «ш» і «с». Як вони звучать і чим відрізняються? Прочитайте слова, які містять ці звуки.

Вправи на звуковий аналіз у контексті. Вірші Т. Шевченка, особливо завдяки своїм літературним образам, дозволяють працювати над усвідомленням звукового складу рідної мови. Діти можуть слухати вірші, звертаючи увагу на кожен звук і його місце у слові, що розвиває їх здатність до звукового аналізу та класифікації.

Доцільно запропонувати дітям уважно слухати вірш і визначити, скільки разів повторюється певний звук. Це може бути не лише корисною вправою для розвитку фонематичного слуху, а й допомогти вивчити ритм і структуру поезії.

Завдяки поезії Т. Шевченка, педагог має можливість працювати над розвитком фонематичного слуху у дітей дошкільного віку, використовуючи різноманітні методи й техніки. Виконуючи вправи на розпізнавання звуків, правильну вимову, розвиток інтонаційної виразності, діти вчаться не тільки правильно вимовляти звуки, а й розрізняти їх у словах і реченнях, що є основою для розвитку мовлення та загального когнітивного розвитку.

Поезія Т. Шевченка є надзвичайно цінним ресурсом для розвитку правильності вимови у дітей дошкільного віку. Вірші Т. Шевченка, зокрема, містять багатий звуковий матеріал, який допомагає вихователю здійснювати вправи на артикуляцію, розвиток фонематичного слуху, а також на правильну вимову звуків та інтонацій. Для забезпечення успішного процесу корекції мовлення слід застосовувати комплексний підхід, орієнтуючись на особливості та потреби кожної дитини.

Використання ритму та мелодії поезії для розвитку вимови. Поезія

Т. Шевченка має чітку ритмічну структуру, яка допомагає дітям утримувати правильний темп мовлення і правильно вимовляти звуки та слова. Ритм поезії забезпечує дітям логічну послідовність у вимові та надає можливість чітко артикулювати складні звукові сполучення.

Пропонуємо прочитати разом з дітьми вірші Т. Шевченка, звертаючи увагу на акценти, паузи та інтонаційні нюанси. Під час читання вірша, наприклад, «Зацвіла в долині червона калина», акцентуйте увагу на правильному вимовлянні м'яких і твердих звуків. Педагог може підкреслити певні ритмічні патерни віршів, спрощуючи правильну артикуляцію в процесі повторення.

Завдання на правильно вимову складних звуків. Поезія Т. Шевченка містить безліч складних звуків, таких як «ш», «ч», «с», «з», «т», «р», які можуть бути викликами для дітей дошкільного віку. Важливо включати ці звуки в лексичні одиниці, що дає змогу проводити вправи на правильність вимови.

Радимо використовувати вірші, в яких зустрічаються звуки, що потребують корекції, такі як «Тече вода з-під явора» або «Садок вишневий коло хати». Пропонувати дітям повторювати ці рядки, звертаючи увагу на чіткість і точність вимови звуків «ш», «ч», «с», «з», «т», «р».

Пропонуємо вправи на повторення слів або фраз, які мають складні звукосполучення: «з-під», «вода», «шумить», «природа», допомагаючи дітям коригувати помилки вимови.

Корекція вимови голосних і приголосних звуків. Для корекції вимови важливо працювати не тільки над приголосними, але й над голосними, адже саме їх поєднання у словах є основою правильної артикуляції. Поезія Т. Шевченка є ефективним матеріалом для розвитку артикуляційних навичок.

Рекомендуємо педагогам пропонувати дітям вірші, в яких чітко виділяються певні голосні звуки. Наприклад, у вірші «Садок вишневий коло хати» особливу увагу можна приділити правильній вимові голосних звуків «и», «о», «е» у словах «вишневий», «коло», «хати». За допомогою повторення цих слів діти навчаться правильно формувати голосні звуки.

Проводити вправи на вимову слів з подібними голосними, зокрема, словосполучення, де важлива точність у їх вимові (наприклад, «сади», «коло», «небо»).

Вправи на розвиток артикуляційної рухливості. Діти повинні вміти чітко вимовляти не лише окремі звуки, а й їх поєднання в межах слів і речень. Під час роботи з поезією Т. Шевченка можна організувати артикуляційні вправи, які допомагають дітям розвивати моторику мовленнєвого апарату.

Завдання: Використовувати артикуляційні вправи на базі віршів Т. Шевченка, наприклад, вимовляючи словосполучення: «зацвіла червона калина» або «під калиною», акцентуючи увагу на артикуляції звуків «к», «л», «н», «в».

Організувати вправи для розвитку м’язів артикуляційного апарату через вправи на вимову послідовних звуків, таких як «са-са», «ші-ші», «че-че», «ка-ка».

Практика в голосових акцентах та інтонаційних варіаціях. Читання віршів Т. Шевченка з різними інтонаціями сприяє розвитку виразної вимови. Завдяки варіаціям у темпі, тембрі та акцентах, діти вчаться варіювати висоту голосу та інтонацію, що сприяє покращенню виразності мовлення.

Педагог може запропонувати дітям прочитати вірш, змінюючи інтонацію в залежності від емоційного забарвлення тексту. Наприклад, вірш «Встала весна» можна прочитати з різною інтонацією, педагог може допомогти дітям не лише правильно вимовляти слова, але й навчити їх передавати емоційний настрій тексту через варіації в інтонації. Це допомагає розвивати виразність мовлення, а також сприяє формуванню емоційної чутливості та здатності до співпереживання.

Вправи на варіацію темпу: наприклад, вірш «Тече вода з-під явора» можна читати повільно, наголошуючи на звуках, а потім пришвидшити темп, зберігаючи правильність вимови.

Завдання на усвідомлення артикуляційних труднощів у вимові. Особливо важливо під час роботи з віршами звертати увагу на артикуляційні труднощі,

зокрема у вимові специфічних звуків або звукосполучень. Виконуючи вправи на правильну вимову, діти не тільки вдосконалюють свої навички мовлення, а й формують усвідомлення того, як важливо правильно вимовляти звуки в словах.

Проводити вправи на усвідомлення артикуляційних труднощів: визначати звуки, які дітям складно вимовляти в різних словах, і працювати над ними.

Наприклад, у вірші «Садок вишневий коло хати» працювати над вимовою звуків «ш», «в», «р», звертаючи увагу на правильність артикуляції.

Робота над правильністю вимови засобами поезії Т. Шевченка є надзвичайно ефективною та всебічною. Завдяки багатому звуковому матеріалу віршів, педагог може організувати різноманітні вправи, які допоможуть дітям правильно вимовляти звуки, розвивати артикуляційну рухливість, а також формувати навички виразного та чітко мовлення. Використання поезії великого поета в процесі корекції мовлення забезпечує не лише розвиток технічних аспектів вимови, а й емоційно насичене спілкування, що є важливим етапом у розвитку мовленнєвих навичок дошкільників.

Розвиток інтонаційної виразності мовлення. Інтонаційна виразність є важливою складовою звукової культури мовлення, і Шевченкова поезія є чудовим інструментом для розвитку цієї навички. Читання поезії з різними інтонаційними акцентами дозволяє виховати у дітей здатність передавати емоційний зміст тексту.

Використовувати Т. Шевченкові вірші для роботи з інтонацією: під час читання дітей слід навчати відчувати емоційний настрій вірша та передавати його через інтонацію, зміни темпу, тембру голосу, паузи.

Розвиток інтонаційної виразності мовлення є важливою складовою мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку, оскільки інтонація відіграє ключову роль у передачі емоційного забарвлення мовлення та допомагає передавати зміст та емоційний настрій тексту. У цьому контексті поезія Т. Шевченка, яка славиться глибокими емоційними та змістовими відтінками, є чудовим інструментом для розвитку інтонаційної виразності у дітей.

Читання віршів з акцентуванням на емоційній інтонації: педагог може

запропонувати дітям читати вірші Т. Шевченка, акцентуючи увагу на різних емоційних забарвленнях: радісному, сумному, урочистому, задумливому. Важливо пояснити, що зміна інтонації повинна відповідати настрою вірша.

Наприклад, вірш «Дивлюсь, аж світає» (інтонація: урочиста, спокійна, з певним піднесенням). Цей вірш має дуже спокійну, але водночас й урочисту атмосферу, оскільки в ньому відображено глибоке спостереження за природою та філософське розуміння часу і змін.

Поради щодо інтонації: потрібно читати вірш із заспокоєною, трохи задумливою інтонацією. Важливо акцентувати на спокійному переході від темряви ночі до світла ранку, щоб передати відчуття поступового пробудження і нових початків. На словах «світає», «освітло», «красно» варто підвищувати голос, щоб створити відчуття пробудження і надії. Вірш «Садок вишневий коло хати» (інтонація: мелодійна, тепла, спокійна). У цьому вірші Т. Шевченко описує природу і домашній затишок, передаючи спокій і гармонію. Це чудовий вірш для того, щоб навчити дітей відчувати мир і спокій.

Поради щодо інтонації: Читання має бути м’яким, плавним і спокійним, підкреслюючи теплоту і затишок домашнього життя. Важливо під час читання зробити паузи на кожному важливому образі: «садок вишневий», «коло хати», «душу мою», щоб передати атмосферу миру і тиші. Оскільки вірш має мелодійний характер, інтонація повинна бути лагідною, схожою на колискову.

Зміна темпу і тембру для підкреслення контексту: Використання різних темпів (повільний, середній, швидкий) для вираження різних емоційних відтінків. Наприклад, у вірші «Тече вода з-під явора» темп може бути швидким і урочистим, підкреслюючи ритм і спокій природи, а в інших частинах вірша – повільним і задумливим, створюючи атмосферу спокою.

Тембр голосу також має значення. Читання вірша з м’яким, м’яким тембром голосу передаватиме спокій, а з більш грубим – силу та впертість.

Робота над паузами: правильне використання пауз під час читання поезії допомагає дітям навчитися робити акценти в потрібних місцях та створювати ритм у мовленні. Наприклад, у вірші «Тарасова ніч» паузи можуть

підкреслювати важливі моменти тексту, роблячи його виразнішим та емоційно насиченим.

Читання з варіацією інтонацій в залежності від контексту: Важливо навчити дітей відчувати контекст вірша і відповідно коригувати інтонацію. Наприклад, у вірші «Садок вишневий коло хати» інтонація має бути спокійною та мелодійною, передаючи теплоту і затишок, в той час як у вірші «Тече вода з-під явора» інтонація може бути більш спокійною та дзвінкою, підкреслюючи природну гармонію та велич природи.

Ігри з інтонацією для розвитку емоційного сприйняття: педагог може пропонувати дітям читати вірш в ігровій формі: змінювати інтонацію залежно від того, як би могла звучати поезія в різних ситуаціях (радісна, сумна, гнівна, мрійлива). Наприклад, запропонувати дітям уявити, що вони читають вірш «Тарасова ніч» з різними емоціями, кожен раз змінюючи інтонацію залежно від обраного настрою. Для розвитку голосових навичок та інтонаційної виразності можна вибрати більш легкі та емоційно насичені вірші Т. Шевченка, такі як «Садок вишневий коло хати» або «Тече вода з-під явора». Вони мають більш зрозумілий зміст, що дозволяє дітям адаптуватися до вимог інтонаційної виразності та емоційної інтерпретації.

«Садок вишневий коло хати» – вірш, в якому поет описує красу природи та затишок домашнього життя. Читання цього вірша може бути спокійним, теплим і мелодійним. Педагог може звернути увагу дітей на важливість пауз та темпу: як природа «співає», як «гуде» вітер. Інтонація повинна бути плавною, спокійною, із м’яким тембром. «Тече вода з-під явора» – ще один чудовий вірш для роботи з дошкільниками. У ньому описується природний процес течії води, що можна інтерпретувати через м’які, поступові зміни темпу й інтонації. Читання цього вірша може бути більш мрійливим і водночас ритмічним.

Тренування інтонації через повторення: ритм і паузи: педагог може попросити дітей повторювати вірші з певними паузами для того, щоб розвивати здатність до правильного наголошування і виділення важливих частин тексту.

Наприклад, у вірші «Садок вишневий коло хати» можна попросити дітей

робити паузи після кожної деталі, щоб підкреслити важливість кожної природної картини.

Емоційна інтонація: Залежно від настрою вірша, педагог може підказувати дітям, як варіювати голос, наприклад: спокійна інтонація для «Тече вода з-під явора», тепла і радісна інтонація для «Садок вишневий коло хати».

Темп і тембр: Педагог може акцентувати увагу на темпі мовлення – швидшому або повільнішому. Наприклад, для «Тече вода з-під явора» можна змінювати темп залежно від розвитку сюжету – на початку швидше, а потім – поступово сповільнити, щоб передати меланхолійний настрій.

Приклад вправ для розвитку інтонаційної виразності: інтонаційна вправа на зміну темпу: педагог пропонує дітям зачитати рядки вірша з різним темпом: «Садок вишневий коло хати» – тихо і спокійно, «Тече вода з-під явора» – швидше, у ритмі течії води. Інтонація за настроєм: читання поезії з акцентами на різні емоційні стани: весела інтонація для рядка «Ой, весела, весела» і сумна або задумлива для «І звідси не вернуться вони...». Робота з такими віршами, як «Садок вишневий коло хати» чи «Тече вода з-під явора», дає можливість дітям не лише розвивати фонематичний слух, а й удосконалювати вимову та інтонаційні навички в ігровій формі, без напруження і стресу для дитини.

Вихователь повинен акцентувати увагу на темпі мовлення та правильному використанні пауз. Використання інтонаційних змін під час повторного читання вірша дозволить дітям краще зрозуміти зміст і передати емоційну наповненість тексту. Регулярні заняття з інтонацією не лише покращують звукову культуру мовлення, але й сприяють розвитку емоційного сприйняття та виразності мовлення дітей. Цей підхід сприятиме розвитку не лише мовленнєвих, але й емоційно-соціальних навичок, які є важливими складовими гармонійного розвитку дитини.

Звуковий аналіз мовлення – це важлива частина розвитку мовних навичок у дітей, і поезія Т. Шевченка є чудовим матеріалом для такого аналізу. Вірші Т. Шевченка мають багатий звуковий склад, ритм і мелодику, що можуть бути використані для розвитку уваги до звуків і фонем, а також для покращення

артикуляції, слухової уваги та фонематичного сприймання у дітей старшого дошкільного віку.

Рекомендуємо попрацювати з окремими звуками та їх артикуляцією з метою визначати окремі звуки у словах, розрізняти голосні та приголосні, чути початкові, кінцеві та середні звуки. Вибирайте вірші, в яких часто повторюються однакові звуки. Наприклад, у вірші «Садок вишневий коло хати» можна звернути увагу на повторювані звуки «с», «к», «в», «х».

Разом з дітьми повторюйте певні рядки з чітким вимовлянням кожного звука. Пояснюйте, як вимовляти ці звуки, звертаючи увагу на артикуляцію.

Виберіть рядок, наприклад, «Садок вишневий коло хати». Разом з дітьми прослуховуйте його, виділяючи звуки «с», «в», «к» і обговорюйте, де ці звуки чутно. Можна надавати дітям завдання на вгадування, скільки разів звучить певний звук.

Фонематичне сприймання: пошук та порівняння звуків з метою розвивати здатність дітей до сприйняття схожих та відмінних звуків, що допомагає в майбутньому вивчати фонеми.

Вірші з чітким ритмом і рими допомагають дітям розвивати слухове сприйняття звуків. Вибирайте рядки з чітким повторенням звуків для акцентування уваги на їх відмінностях (наприклад, «с» і «ш», «ч» і «ц»).

Ритм і інтонація: слухове сприймання звукових патернів з метою розвивати вміння розпізнавати ритм і інтонаційні паузи у віршах. Ритмічні вірші Т. Шевченка допомагають дітям розпізнавати такт і паузи. Важливо вчити дітей не лише говорити чітко, а й помічати, як зміна інтонації та паузи змінюють сприйняття вірша. Використовуйте вірші з різними ритмами, щоб діти могли розрізняти короткі та довгі склади, а також визначати правильні паузи.

Рекомендуємо читання вірша разом з дітьми з акцентуванням на ритм. Можна зосередитись на паузах між словами, щоб діти навчились правильно ставити інтонаційні акценти і виділяти важливі частини вірша.

Звукова диференціація: вправи на змішання та заміну звуків з метою

підвищення здатності до диференціації звуків, розпізнавання їх в межах слів.

Завдання на заміну звуків у словах поезії Т. Шевченка допомагають дітям почати розрізняти звуки не лише за їх місцем у слові, а й за змістом. Наприклад, можна запропонувати дітям замінити одну літеру у слові вірша на іншу, щоб створити нове слово (приклад: замінити «х» на «к» у слові «хата»).

Попросіть дітей поміняти звуки в словах, що є у віршах Т. Шевченка, наприклад: «хата» – «ката», «світ» – «світе». Запитуйте дітей, яке слово вийшло, і чим воно відрізняється від оригіналу.

Розвиток слухової пам’яті та здатності до аналізу звучання з метою розвивати слухову пам’ять дітей, допомагаючи їм запам’ятовувати вірші та помічати деталі в їхній звуковій структурі. Доцільно запропонувати дітям старшого дошкільного віку читання віршів на пам’ять і робити акцент на кожному звуці, складі чи ритмічному моменті, що допомагає дітям тренувати слухову пам’ять. Наприклад, можна проводити гру на запам’ятовування певних рядків або слів з вірша, одночасно аналізуючи, як кожен звук або слово поєднується в ритмі.

Запропонуйте дітям запам’ятовувати певні рядки вірша, спочатку слухаючи вірш із правильним вимовлянням звуків, а потім намагаючись самостійно повторити ці рядки з акцентом на звучання кожного слова.

Використання поезії Т. Шевченка для звукового аналізу мовлення дає дітям можливість глибше зануритись у звукову структуру мови, покращити артикуляцію, слухову увагу та фонематичне сприймання. Через регулярні вправи на вивчення звуків, складів і ритму, діти не лише покращують мовленнєві навички, а й розвивають емоційну чутливість до мови, що є основою для подальшого розвитку мовлення в школі.

Таким чином, методичні рекомендації щодо виховання звукової культури мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами поезії Т. Шевченка підкреслюють важливість інтеграції літературних творів великого поета в процес розвитку мовних навичок у дошкільнят. Поезія Т. Шевченка, з її багатою звуковою структурою, ритмом та мелодикою, є потужним

інструментом для формування в дітей умінь правильно сприймати та вимовляти звуки, розрізняти фонеми, а також розвивати слухову увагу та пам’ять. Заняття побудовані на основі поезії Т. Шевченка дозволяють педагогу не лише працювати над мовними та звуковими навичками дітей, а й виховувати в них емоційну чутливість до мови, допомагають формувати навички правильної артикуляції, підвищувати рівень фонематичного слуху та розвивати здатність до виразного мовлення.

Використання віршів Т. Шевченка в педагогічній практиці створює можливість для дітей пережити красу української мови, оволодіти важливими комунікативними вміннями та виховувати почуття національної гордості та поваги до рідної культури. Педагогам важливо враховувати індивідуальні особливості дітей та застосовувати різноманітні методи роботи, щоб максимально ефективно використовувати поезію як засіб для розвитку звукової культури мовлення в дошкільному віці.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та розв'язання проблеми «Виховання звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами поезії Т. Шевченка». Результати теоретичного дослідження засвідчили досягнення мети, вирішення поставлених завдань і дозволили сформулювати наступні висновки:

1. Аналіз дефініції й сутнісного наповнення ключового поняття «звукова культура мовлення» показав, що це поняття охоплює цілу низку компонентів, що мають важливе значення для повноцінного розвитку мовленнєвих навичок у дітей. Звукова культура мовлення включає правильність артикуляції, здатність до чіткого та виразного вимовляння звуків, відчуття темпу і ритму мовлення, а також усвідомлення інтонаційних змін. Це визначення є основою для формування цілісної концепції розвитку мовлення в дошкільному віці. Важливо зазначити, що звукова культура мовлення не лише впливає на правильність вимови, а й формує у дитини здатність до емоційного сприйняття та вираження своїх думок через мову.

Звукова культура мовлення є основою для формування цілісної концепції розвитку мовлення в дошкільному віці, оскільки саме на цьому етапі розвитку закладаються основи правильної вимови та усвідомленого використання мовних засобів. Важливо зазначити, що звукова культура мовлення не лише впливає на правильність вимови, а й сприяє формуванню у дитини здатності до емоційного сприйняття та вираження своїх думок через мову. Така здатність дозволяє дитині ефективно комунікувати в різноманітних життєвих ситуаціях, що є важливим етапом соціалізації й розвитку мовленнєвих умінь.

2. Роль і завдання звукової культури мовлення у загальному розвитку дитини виявилися суттєвими для формування не лише мовних, а й когнітивних і соціальних навичок. Звукова культура мовлення безпосередньо пов'язана з розвитком слухової уваги, пам'яті, а також з підвищенням рівня комунікативної

компетентності дитини. Від якості звукової культури залежить здатність дитини до виразного та чіткого спілкування, що є важливим фактором успішної адаптації дитини в соціальному середовищі та навчальному процесі. Підвищення рівня звукової культури мовлення сприяє розвитку мовленнєвої і творчої діяльності, що є необхідним для формування у дитини впевненості у власних мовленнєвих силах.

3. Особливості звуковимови дітей дошкільного віку підтвердили важливість раннього та систематичного навчання правильній вимові звуків. На цьому етапі розвитку діти часто стикаються з труднощами в артикуляції деяких звуків, що є нормальним для дошкільного віку. У той же час саме в цей період є можливість закласти основи правильної звукової вимови через ігрові форми навчання. Особливості розвитку звукової вимови дітей вимагають індивідуального підходу до кожної дитини, що дозволяє коригувати її мовленнєві труднощі з урахуванням психофізіологічних особливостей.

Обґрунтування методики виховання звукової культури мовлення старших дошкільників засобами поетичних творів Т. Шевченка стало важливою складовою цього дослідження. Використання поезії Т. Шевченка є надзвичайно ефективним інструментом для розвитку звукової культури мовлення, оскільки вона має яскраву ритмічну і інтонаційну структуру, що сприяє формуванню у дітей відчуття темпу, інтонації та звукових нюансів мови. Поезія Т. Шевченка містить виразні образи та емоційні настрої, що дозволяє дітям не тільки оволодівати правильною вимовою, а й навчатися виражати свої почуття через мову. Творчість Т. Шевченка, яка відзначається глибиною змісту і красою форми, є ідеальним матеріалом для цього процесу.

5. Розроблені методичні рекомендації для педагогів, спрямовані на виховання звукової культури мовлення у дітей старшого дошкільного віку за допомогою поезії Т. Шевченка, є практико-орієнтованими і мають на меті покращити мовлення дітей через інтеграцію віршів у навчальний процес. Методичні рекомендації, націлені на використання віршів Т. Шевченка в різних формах роботи з дітьми: від слухання та декламування віршів до виконання

різноманітних вправ на покращення артикуляційної майстерності та розвитку мовної чутливості. Вони покликані стимулювати інтерес до української поезії та сприяти розвитку звукової культури у дітей, що, в свою чергу, позитивно впливає на їхній загальний мовленнєвий розвиток. Методичні рекомендації, зокрема, включають використання поезії для розвитку артикуляційних навичок, роботи над ритмом та інтонацією через декламування віршів, а також створення ігрових ситуацій, які допомагають дітям природно засвоювати мовленнєві навички.

Підсумовуючи результати дослідження, можна стверджувати, що використання поезії Т. Шевченка є ефективним та комплексним підходом до розвитку звукової культури мовлення у дітей старшого дошкільного віку. Вивчення творчості великого українського поета сприяє розвитку не лише звукової, а й емоційної, когнітивної та творчої сфер дітей. Виховання звукової культури мовлення через поезію формує у дітей уміння правильно вимовляти звуки, слухати і відчувати мову, що є важливою умовою для їх успішної соціалізації та подальшого навчання. Розроблені методичні рекомендації для педагогів надають практичні інструменти для ефективної роботи з дітьми в контексті виховання звукової культури мовлення через мистецтво поезії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аніщук А. М. Дошкільна лінгводидактика : навч.-метод. посіб. для студентів вищих навчальних закладів спеціальності «Дошкільна освіта». Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2011. 246 с.

2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів : Світ, 1990. 232 с.

3. Бавольська О. Роль малих фольклорних жанрів у вихованні звукової культури мовлення дошкільників. *Методика. Досвід*. 2013. № 1–2 (62–63). С. 44–49.

4. Базовий компонент дошкільної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 № 33. URL:https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf. (дата звернення: 01.10.24).

5. Барищук Г. С. Мова ваших дітей. Виправлення порушень звуковимови у дітей : навч. посіб. Тернопіль : Богдан, 2004. 64 с.

6. Бенера В. Є., Маліновська Н. В. Теорія та методика розвитку рідної мови дітей : навч.-метод. посіб. за кредитно-модульною системою організації навчального процесу для студентів напряму підготовки 6.010101 «Дошкільна освіта». Київ : Вид. дім «Слово», 2010. 376 с.

7. Березовська Л. Дошкільна лінгводидактика : навч. посіб. Івано-Франківськ : НАІР, 2024. 220 с.

8. Березовська Л., Фаїна В. Удосконалення звукової культури мовлення дітей дошкільного віку засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Актуальні питання гуманітарних наук :* міжвуз. зб. наук. пр. молод. вчен. Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка». Дрогобич : Вид. дім «Гельветика», 2022. Вип. 52. Т. 1. С. 235–241.

9. Білан О. І. Мовлення дитини. Львів : ЛОІППО, 2019. 88 с.

10. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». Вид. 2-ге, зі зм. і доп. Тернопіль : Мандрівець, 2022. 216 с.

11. Богуш А. М. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Київ : УЗМН, 1997. 109 с.

12. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і практика. Запоріжжя : Просвіта, 2000. 216 с.

13. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови : підручник / за ред. А. М. Богуш. Київ : Вища шк., 2007. 542 с.

14. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах / за ред. А. М. Богуш. 2-ге вид., допов. Київ : Вид. дім «Слово», 2011. 704 с.

15. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія : навч. посіб. Частина І та ІІ. Київ : Вид. дім «Слово», 2005. 720 с.

16. Богуш А. М. Мова ваших дітей. Київ : Рад. шк., 1989. 130 с.

17. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. 4-те вид., доопр. і доп. Харків : Ранок, 2013. 192 с.

18. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років : монографія. Київ : Вид. дім «Слово», 2004. 376 с.

19. Богуш А.М. Методика навчання дітей української мови в дошкільних навчальних закладах : підручник для студ. вищ. навч. закл. 2-ге вид. допов. і переробл. Київ : Вид. дім «Слово», 2011. 440 с.

20. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах : підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. Київ : Вид. дім «Слово», 2006. 304 с.

21. Богуш А. Маліновська Н. Методика розвитку мовлення та навчання рідної мови дітей раннього і дошкільного віку : підручник для учнів педагогічних коледжів спеціальності 012 Дошкільна освіта. Вид. 2-е. перер. та доповн. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2022. 344 с.

22. Богуш А. М. Становлення і розвиток української дошкільної лінгводидактики (друга половина XIX ст. – XXI ст.) : монографія. Київ : Слово.

2019. 328 с.

23. Богуш А. М., Трифонова О. С., Кисельова О. І., Горіна Ж. Д., Черкасов М. П. Формування мовної особистості на різних вікових етапах : монографія. Одеса : ПНЦ АПН України, 2008. 272 с.

24. Борова В. Є., Якимчук Р. В. Вчимо правильної вимови. *Дошкільне виховання.* 2016. № 5. С. 8–9.

25. Борова В. Є. Звуковий лад української мови – лінгводидактичні засади виховання звукової культури мовлення дошкільників. *Науковий вісник : зб. наук. праць.* Південно-український державний педагогічний інститут імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2001. Вип. 3–4. С. 75–77.

26. Борова В. Є. Чинники звукової культури мовлення дошкільників. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського* : зб. наук. праць. Одеса : ПДПУ імені К. Д. Ушинського, 2002. Вип. 6–7. С. 7 –13.

27. Виготський Л. С. Педагогічна психологія : Короткий курс. Київ : Працівник освіти, 1926. 348 с. URL:http://psychlib.ru/inc/absid.php?absid= 386927 (дата звернення: 01.09.24).

28. Гавриш Н., Котик І. Методика розвитку мовленнєвої діяльності. Київ : Вища школа. 1996. 154 с.

29. Гончаренко А. М. Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників : навч.-метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у Світі». Київ : Світич, 2009. 160 с.

30. Дорошенко С. Основи культури і техніки усного мовлення : навч. посіб. Харків : ОВС, 2002. 144 с.

31. Жильцова О. Л. Виховання правильної звуковимови у дітей старшого дошкільного віку. Київ : Рад. школа, 1971. 154 с.

32. Журова Н. С. Вчимося говорити правильно : програма занять з розвитку мовного наслідування для дітей від 1 до 3 років. Київ : Ексмопрес, 2001. 62 с.

33. Іщенко Л. Навчання дітей дошкільного віку рідної мови : навч. посіб.

Умань : ПП «Жовтий», 2013. 138 с.

34. Калмикова Л. О., Харченко Н. В., Дем'яненко С. Д., Порядченко Л. А. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку : монографія / за заг. ред. Л. О. Калмикової. Київ : Вид-во «ПП Медвєдєв», 2007. 304 с.

35. Калмикова Л. О., Калмиков Г. В., Лапшина І. М., Харченко Н. В. Психологія мовлення і психолінгвістика : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / за заг. ред. Л. О. Калмикової. Київ : Переяслав-Хмельницький педагогічний інститут, Вид-во «Фенікс», 2008. 245 с.

36. Котик Т. Українська дошкільна лінгводидактика : історія, здобутки, перспективи. Одеса : СВД М. П. Черкасов, 2004. 296 с.

37. Крутій К. Л., Глєбова Г. І., Бондаренко Т. П. Педагогічна технологія формування звукової культури мовлення в дітей молодшого дошкільного віку (конспекти занять). Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2012. 224 с.

38. Крутій К. Л. Створення мовленнєвого середовища : теоретичні засади і практична реалізація. 2-ге вид. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2006. 168 с.

39. Луцан Н. І. Лінгводидактичні аспекти використання ігор у навчанні дітей дошкільного віку. *Науковий вісник Чернівецького ун-ту. Педагогіка і психологія : зб. наук. праць*. Чернівці, 2000. Вип. 78. С. 71–77.

40. Луценко І. О. Дитина і дорослий : вчимося спілкуватись. Готуємося до мовленнєвого спілкування з дошкільниками. 2-ге вид., перероб. і доповн. Київ : Світич, 2013. 208 с.

41. Луценко І. О. Теоретичні та методичні засади розвитку комунікативно-мовленнєвої сфери дитини. Від народження до 6 років : монографія. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 291 с.

42. Макарчук О. В. Виховання звукової культури мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами дидактичних ігор та вправ. *Підготовка майбутніх фахівців у контексті становлення Нової української школи : компетентнісний підхід* : зб. наукових праць / за заг. ред. В. Є. Литньова, Н. Є. Колесник, Т. В. Завязун. Житомир : ФОП «Н. М. Левковець», 2019. С. 160–163.

43. Марченко І. Спеціальна методика розвитку мовлення (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників) : навч. посіб. Вид. 3-е перер. та доп. Київ : Вид. дім «Слово», 2017. 312 с.

44. Онкович Г. В. Українознавство і лінгводидактика : навч. посіб. Київ : Логос, 1997. 108 с.

45. Оріщук Т. Формуємо правильну звуковимову. *Дошкільне виховання.* 2002. № 1. С. 22–23.

46. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / Н. В. Гавриш, Т. В. Панасюк, Т.О. Пироженко, О. С. Рогозянський, О. Ю. Харман, А. С. Шевчук / за заг. наук. ред. Т. О. Пироженко. Київ : Українська академія дитинства, 2017. 80 с.

47. Пентилюк М. І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : збірник статей. Київ : Ленвіт, 2011. 256 с.

48. Пироженко Т. О. Мовленнєва генеза в особистісному вимірі. *Проблема загальної та педагогічної психології :* зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Максименка. Київ, 2002. Т. 4. С. 192–199.

49. Пироженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 152 с.

50. Пироженко Т. О. Мовленнєве зростання дошкільника. Київ : Грайлик, 1999. 38 с.

51. Пироженко Т. О. Психологія комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини : автореф. дис... д-ра психол. наук : 19.00.07 / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2004. 40 с.

52. Пироженко Т. О. Сучасні підходи до мовленнєвого розвитку дітей. *Дошкільне виховання.* 2001. № 1. С. 11–12.

53. Про дошкільну освіту : Закон України від 06.06.2024 № 3788-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text (дата звернення: 01.10.24).

54. Про освіту : Закон України від 05.09.2017. № 2145-VIII. Дата оновлення 24.06.2020. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

(дата звернення: 09.10.2024).

55. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25 червня 2013 р. № 344/2013. Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text (дата звернення: 01.10.24).

56. Розвиток особистості дитини дошкільного віку в різних видах діяльності : монографія / А. М. Богуш та ін.; Одеса : Вид. Букаєв Вадим Вікторович, 2013. 236 с.

57. Русова С. Ф. Теорія і практика дошкільного виховання. Львів; Краків; Париж : Просвіта, 1993. 127 с.

58. Савінова Н. В. Порушення звуковимови у дітей дошкільного віку. *Наука і освіта.* Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України. 2004. № 8–9. С. 245–247.

59. Сохін Ф. А. Психолого-педагогічні проблеми розвитку промови дошкільника. *Питання психології.* 1989. № 3. С. 39–43.

60. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори в 5-и томах. Київ : Рад. школа, 1997. Т. 3. 670 с.

61. Сучасне заняття в дошкільному закладі : навч.-метод. посіб. / за ред. Н. В. Гавриш. Луганськ : Альма-матер, 2007. 496 с.

62. Трифонова О. С. Методика виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку засобами фольклору : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.00 / Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 1998. 16 с.

63. Трифонова О. Реалізація ідей А. М. Богуш у вихованні звукової культури мовлення в дошкільників. *Дошкільна освіта.* 2004. № 4. С. 16–17. URL:https://lib.iitta.gov.ua/706495/1/%D0%91%D0%BE%D0%B3%D1%83%D1%88%20%D0%90..pdf (дата звернення: 01.10.24).

64. Трифонова О. С. Формування мовленнєвої особистості дітей старшого дошкільного віку. Одеса : Вид. ТОВ «Лерадрук», 2012. 467 с.

65. Трифонова О. С., Барановська Ю. В. Формування фонетичної компетенції в дітей середнього дошкільного віку в художньо-мовленнєвій діяльності. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки.* 2018. № 2 (61). С. 276–284.

66. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. Т. 1 : Теоретичні проблеми педагогіки. Київ : Рад. школа, 1983. 488 с.

67. Федорова М. А. Дошкільна лінгводидактика : навч. посіб. Житомир : Вид-во ФОП Левковець, 2022. 313 с.

68. Шевченко Т. Г. Велика книжка. Кобзарик для маленьких патріотів України. Київ : Кристал Бук, 2015. 16 с.

69. Шевченко Т. Кобзарик. Тернопіль : Богдан, 2015. 60 с.

70. Шиліна Н. Є. Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі : дис. … канд. пед. наук : 13.00.02 / Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2003. 321 с.

71. Швірник Л. В. Ігрова діяльність, як засіб формування звукової культури мовлення дошкільників : метод. посіб. Херсон. 2016. 48 с.

72. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова, Н. В. Гавриш та ін.; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

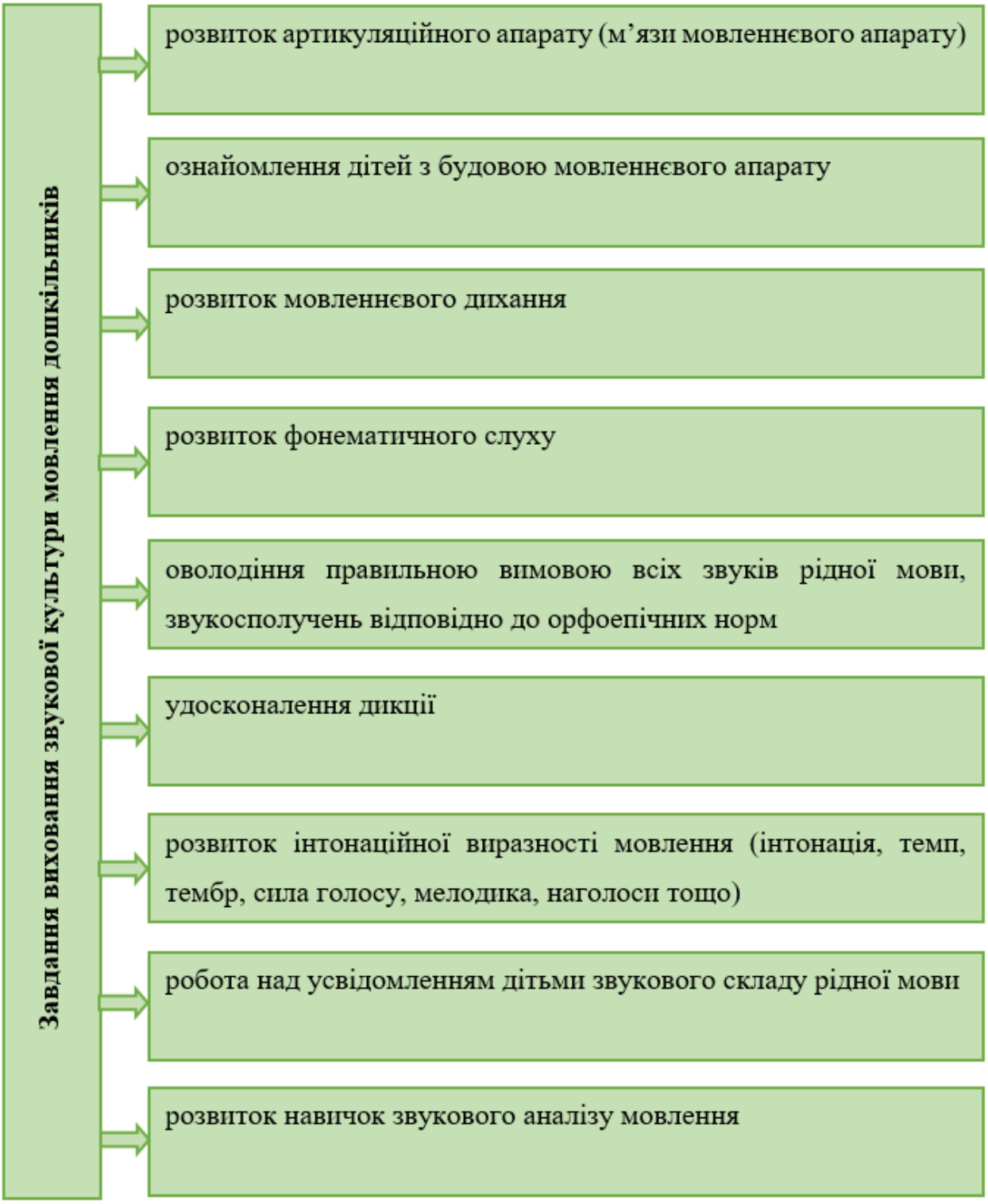

Рисунок 1.3. Завдання виховання звукової культури мовлення дошкільників

Додаток Б

Рисунок 1.4. Анатомо-фізіологічні і психологічні особливості, які впливають на виховання звукової культури мовлення

Додаток В

Рисунок 1.6. Становлення звукової культури мовлення дітей дошкільного віку

Додаток Г

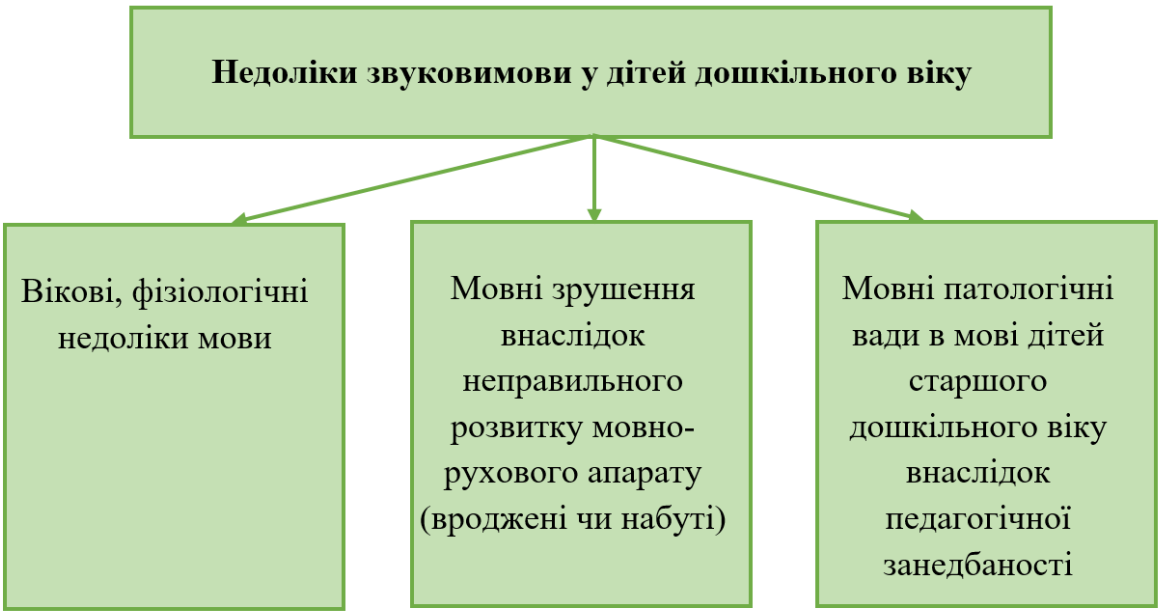

Рисунок 1.7. Недоліки звуковимови у дітей дошкільного віку